

Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Universiteit Utrecht

BETERE SAMENWERKING BIJ VECHTSCHIEDINGEN

Onderzoek naar multidisciplinaire samenwerkingsinitiatieven tussen gemeenten,
de zorg en het recht ter verbetering van de hulp aan gezinnen in een complexe
scheidingssituatie

Masterthesis

Esther Pluijmen

3911357

29-06-2018

Sociologie: Actuele Sociale Vraagstukken

Track: Zorg, Beleid & Organisaties

Faculteit Sociale Wetenschappen

Universiteit Utrecht

Scriptiebegeleider en eerste lezer: Dr. Anne-Rigt Poortman

Tweede lezer: Prof. Dr. Ir. Tanja van der Lippe

Aantal woorden: 18.189

Inhoud

Woord vooraf	p. 4
Samenvatting	p. 5
1. Inleiding	p. 6
1.1. Aanleiding	p. 6
1.2. Doelstelling	p. 7
1.3. Vraagstelling	p. 8
1.4. Maatschappelijke relevantie	p. 9
1.5. Wetenschappelijke relevantie	p. 9
2. Theoretisch kader	p. 11
2.1. Wat is een vechtscheiding?	p. 11
2.2. Vormgeving samenwerkingsinitiatief	p. 13
2.2.1. Partijen en niveau	p. 13
2.2.2. Intensiteit	p. 14
2.3. Het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten	p. 15
2.4. Belemmerende en faciliterende factoren	p. 17
2.5. De effectiviteit van de hulpverlening	p. 18
3. Methoden	p. 20
3.1. Onderzoeksdesign	p. 20
3.2. Regio's en gemeenten	p. 20
3.3. Participanten	p. 22
3.4. Dataverzameling	p. 23
3.5. Operationalisering: de interviews	p. 24
3.6. Analyse van de interviews	p. 24
3.7. Betrouwbaarheid en validiteit	p. 25
4. Resultaten	p. 26
4.1. Vormgeving samenwerkingsinitiatief	p. 26
4.1.1. Partijen en niveau	p. 26
4.1.2. Intensiteit	p. 29
4.1.2.1. Gedeelde afspraken	p. 29
4.1.2.2. Gedeelde informatie	p. 30
4.1.2.3. Gedeelde middelen	p. 31
4.2. Het samenwerkingsproces	p. 33

4.3. De procesuitkomsten	p. 35
4.4. Belemmerende factoren voor samenwerkingsproces en procesuitkomsten	p. 36
4.5. Faciliterende factoren voor samenwerkingsproces en procesuitkomsten	p. 38
4.6. De effectiviteit van de hulpverlening	p. 39
4.6.1. Werkzame elementen voor eindgebruiker	p. 39
4.6.2. Verbeterpunten	p. 40
5. Conclusie en discussie	p. 45
5.1. Vormgeving samenwerkingsinitiatief	p. 45
5.2. Het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten	p. 48
5.3. Belemmerende en faciliterende factoren	p. 49
5.4. De effectiviteit van de hulpverlening	p. 50
5.5. Limitaties en aanbevelingen voor vervolgonderzoek	p. 51
6. Beleidsaanbevelingen	p. 53
Referenties	p. 56
Bijlage: Topic list	p. 59

Woord vooraf

“Growth is never by mere chance: it is the result of forces working together.”

Bovenstaande quote raakt de essentie van mijn afstudeeronderzoek. Het verminderen van het aantal vechtscheidingen is een belangrijke maar ingewikkelde opdracht. Het is een proces waarbij samenwerking tussen alle betrokkenen noodzakelijk is. Het is daarnaast ook een mooie metafoor naar ieder die heeft bijgedragen aan de groei tijdens mijn afstuderen.

Deze scriptie over samenwerkingsinitiatieven op het gebied van complexe scheidingen is geschreven in het kader van mijn afstudeeronderzoek van de master Sociologie: Actuele Sociale Vraagstukken. Na zes jaar is het tijd om de universiteit te verlaten. Een woord van dank aan ieder die heeft bijgedragen aan mijn professionele en persoonlijke groei de afgelopen jaren en specifiek tijdens deze afstudeerperiode. Met name aan mijn studiegenootjes met wie ik vele uren in de universiteitsbibliotheek heb doorgebracht. Ik zal het gaan missen. Ook bedankt aan de docenten van de Universiteit Utrecht en in het speciaal mijn scriptiebegeleider Anne-Rigt Poortman voor de prettige begeleiding tijdens het schrijven van mijn scriptie. Het was altijd fijn om samen te sparren over mijn onderzoek.

Een grote blijk van waardering aan alle medewerkers van de Directie Jeugd en medewerkers verbonden aan het programma Scheiden zonder Schade voor het warme ontvangst en het geven van een eerste kijk in de wereld van de Rijksoverheid. Ik kijk terug op een leerzaam en leuk half jaar in Den Haag. In het bijzonder dank ik mijn stagebegeleider Gaston van Bokhoven voor het delen van zijn kennis en geven van waardevol advies.

Tot slot bedankt aan familie en vrienden voor hun vertrouwen en motiverende woorden.

Veel leesplezier,

Esther Pluijmen

28 juni 2018

Samenvatting

Doel van deze studie was om inzicht te verkrijgen in de manier waarop enkele multidisciplinaire samenwerkingsinitiatieven op het gebied van complexe scheidingen vormgegeven zijn, hoe de samenwerking wordt ervaren in de praktijk, wat de uitkomsten zijn van het samenwerkingsproces, wat de belemmerende en faciliterende factoren zijn, en welke werkzame elementen aan te dragen zijn voor de effectiviteit van de uiteindelijke hulp die geboden kan worden aan gezinnen in een complexe scheiding. In totaal zijn twintig diepte-interviews gehouden met professionals werkzaam in de gemeente, de zorg en het recht. Gebleken is dat de vormgeving van het samenwerkingsinitiatief grotendeels overeenkomt wanneer het gaat over de betrokken partijen, maar kan variëren op basis van de intensiteit van de samenwerking. Participanten zijn in het algemeen positief over het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten zoals het hebben van gedeelde doelen en beter begrip van elkaars werk. Belemmerende factoren in de samenwerking focussen op een gebrek aan tijd, geld en motivatie. Belangrijke faciliterende factoren zijn leiderschap en face-to-face contact. Met betrekking tot de effectiviteit van de hulpverlening staat centraal dat het nog te vroeg is om hier conclusies over te trekken. Samenwerkingsinitiatieven zijn vaak nog bezig met het creëren van de randvoorwaarden. Op niveau van de professional is de samenwerking beter geworden, maar de stap naar het gezin moet vaak nog worden gezet. Een aanbeveling om de ontwikkeling en implementatie van de samenwerkingsinitiatieven verder vorm te geven focust onder andere op het ontwikkelen van partnerschappen waarin kennis en informatie uitgewisseld kan worden tussen de verschillende regio's en gemeenten waar al samenwerkingsinitiatieven bestaan.

Sleutelwoorden: Multidisciplinaire samenwerking ; Complexe Scheidingen

Abstract

The main goal of this study was to gain insight into the way several multidisciplinary collaboration initiatives concerning complex divorces are set up, how the collaboration is experienced in practice, what the results of the collaboration process include, what the limiting and facilitating factors are, and what effective principles are recommendable for the effectivity of the eventual help that is provided to families going through a complex divorce. In total, twenty interviews were held with professionals within the fields of municipalities, care, and jurisdiction. It seemed that the assets of the collaboration initiatives largely match when it comes to the parties involved, but can vary based on the intensity of the collaboration. Participants are generally positive about the collaboration process and the process results, such as shared goals and increased understanding of each other's activities. Limiting factors in the collaboration focus on a lack of time, money, and motivation. Important facilitating factors are leadership and face-to-face communication. Regarding the effectivity of the care, it is mostly stated that it is too early to draw conclusions. Collaboration initiatives are often still developing conditions. On the professional level, collaboration has improved, but bringing this process to the family often still has to be made. A recommendation to increase development and implementation of the collaboration initiatives focuses, among others, on the development of partnerships where knowledge and information can be exchanged between different regions and municipalities where such collaboration initiatives already exist.

Key words: Multidisciplinary collaboration ; Complex Divorces

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

Cijfers laten zien dat bijna 40% van het totale aantal huwelijken eindigt in een echtscheiding. Dit betekent dat jaarlijks 70.000 thuiswonende kinderen te maken krijgen met een scheiding van hun ouders (CBS, 2017). Naar schatting hebben ongeveer 16.000 kinderen ernstige last van de gevolgen van de scheiding en belanden 6000 kinderen in een conflictueuze scheiding van hun ouders (Rouvoet, 2018 ; Geurts & Voert, 2014). Volgens de Raad voor de Kinderbescherming zijn er daarnaast signalen dat de scheidingsproblematiek aan het verzwaren is (Raad voor de Kinderbescherming, 2017). Door de ontwikkelingen in het recht van de laatste twintig jaar rondom gezag, omgang en verblijf, zou er ook steeds meer zijn om over te vechten (Antokolskaia, 2016). In de meest conflictueuze vorm kan een scheiding een vechtscheiding genoemd worden. Hiervan is volgens Baracs en Vreeburg-Van der Laan (2014) sprake wanneer een scheiding dermate problematisch verloopt dat het gepaard gaat met hevige conflicten en spanningen, waardoor ouders niet langer in staat zijn het belang van hun kind voorop te stellen. De termen ‘complexe scheiding’ en ‘vechtscheiding’ worden vaak door elkaar gebruikt, omdat het niet altijd duidelijk is wanneer er sprake is van een vechtscheiding. Daarnaast kunnen ouders zich gestigmatiseerd voelen door de term ‘vechtscheiding’ (Baracs & Vreeburg-Van der Laan, 2014).

In de Taskforce Kindermishandeling en Seksueel Misbruik is gesteld dat tijdens vechtscheidingen mogelijk patronen ontstaan die onveilig, schadelijk en gewelddadig zijn voor het kind (Vuijsje, 2016). Door een vechtscheiding kunnen kinderen ernstig in de knel raken, waardoor het risico op emotionele problemen en depressieve gevoelens groter is (Gemeente Amsterdam, 2015). Het is daarom van belang dat deze gezinnen goede hulp krijgen. Tijdens een complexe scheiding zijn vaak vele professionals betrokken bij het gezin. Ondanks de goede bedoelingen van deze professionals, is de huidige aanpak van vechtscheidingen niet altijd effectief (Vuijsje, 2016). Een van de redenen is dat de samenwerking tussen de betrokken instanties in de aanpak van scheidingen soms gebrekkig is. De taken en rollen van de betrokken organisaties zouden soms te versnipperd en onduidelijk zijn, zowel voor ouders en jongeren als in de onderlinge verhouding tussen de organisaties en professionals (De Swart, Bunthof, & Stolper, 2017). In sommige gevallen zou daardoor langs elkaar heen gewerkt worden en schiet de hulpverlening aan de gezinnen tekort (Rouvoet, 2018).

Wat nodig lijkt is iemand met een volledig overzicht, dat kennis beter samenkomt en dat goede voorbeelden beter verspreiding vinden (Vuijsje, 2016). Professionals kunnen dan beter van elkaar weten wie welke rol vervult en naar welke instanties doorverwezen kan worden (ZonMw, 2017). Scheidingsproblematiek kan daarmee integraal benaderd worden, in plaats van opgedeeld in een juridische en zorg component, zoals nu nog vaak het geval lijkt (Christensen & Laegreid, 2007). De complexiteit van vechtscheidingen en de vele professionals die er bij betrokken zijn vraagt daarmee om vernieuwingen van bestaande werkwijzen (Raad voor de Kinderbescherming, 2017). In veel gemeenten is men echter nog zoekende naar de manier waarop gezinnen en kinderen die te maken krijgen met vechtscheidingen de beste hulp geboden kan worden (Vuijsje, 2016).

Op verzoek van de Tweede Kamer – voortkomend uit een motie uit november 2015 - is door het ministerie van Veiligheid en Justitie de ‘Divorce Challenge’ uitgeschreven, waarin maatschappelijke organisaties gevraagd werden om initiatieven te ontwikkelen om het aantal vechtscheidingen terug te dringen. Doel was om tot concrete acties en oplossingen te komen in werkwijze van de uitvoeringspraktijk, wet- en regelgeving en beleid rondom complexe scheidingen. Om met de opgehaalde acties en oplossingsrichtingen aan de slag te gaan is na afloop van de ‘Divorce Challenge’ het programma ‘Scheiden zonder Schade’ opgericht onder leiding van Andre Rouvoet, onder andere ondersteund door het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn & Sport (Rouvoet, 2018). Deze studie naar multidisciplinaire samenwerkingsinitiatieven op het gebied van complexe scheidingen is uitgevoerd in opdracht van de Directie Jeugd van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn & Sport. Vanuit hen kwam de vraag hoe samenwerking op het gebied van complexe scheidingen in gemeenten het beste vorm kan krijgen.

1.2. Doelstelling

Vanuit het besef dat er meer en betere samenwerking zou moeten zijn tussen de betrokken organisaties op het gebied van complexe scheidingen zijn de afgelopen jaren verschillende samenwerkingsinitiatieven ontwikkeld. In deze samenwerkingsinitiatieven wordt geëxperimenteerd met een hulpaanbod door samenwerkende instanties die te maken hebben met (complexe) scheidingen. Insteek is meestal dat daarbij verschillende disciplines samenwerken: gemeente, zorg en recht (ZonMw, 2017). Doel van deze studie is om inzicht te verkrijgen in de manier waarop enkele van deze samenwerkingsinitiatieven vormgegeven zijn, hoe de samenwerking wordt ervaren in de praktijk, wat de uitkomsten zijn van het samenwerkingsproces, wat de belemmerende en faciliterende factoren zijn, en welke

werkzame elementen aan te dragen zijn voor de effectiviteit van de uiteindelijke hulp die geboden kan worden aan gezinnen in een complexe scheidingssituatie.

De ervaringen en uitkomsten van de verschillende initiatieven tot samenwerking worden op het niveau van de betrokken professionals onderzocht, bij enkele gemeenten in Nederland waar al initiatieven tot samenwerking bekend waren. Vanuit de beredenering dat het meekrijgen van de professionals de eerste stap is die gezet moet worden in het veranderen van de werkwijze op het gebied van complexe scheidingen, is in deze studie enkel gefocust op de waargenomen uitkomsten volgens de professionals, en niet op de ervaringen van ouders en kinderen. Om de leesbaarheid te bevorderen worden met ‘de professionals’ zowel werknemers in gemeenten, de zorg als het recht bedoeld.

1.3. Vraagstelling

De centrale vragen in deze studie zijn als volgt:

- Hoe wordt het multidisciplinaire samenwerkingsinitiatief op het gebied van complexe scheidingen in de betrokken gemeenten vormgegeven?
- Hoe wordt het samenwerkingsproces in de praktijk ervaren en welke procesuitkomsten zijn te onderscheiden (op het niveau van de professional)?
- Welke factoren belemmeren en faciliteren het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten volgens de professionals?
- Wat zijn volgens de professionals de werkzame en minder werkzame elementen voor de uiteindelijke hulp aan gezinnen in een complexe scheidingssituatie?

De eerste vraag focust op hoe de samenwerking tussen de disciplines er op papier en in de praktijk uitzien. Verwacht wordt immers dat gemeenten kunnen verschillen in de manier waarop ze de samenwerking op het gebied van complexe scheidingen vormgeven en welke organisaties betrokken zijn. De tweede vraag heeft betrekking op het subjectieve samenwerkingsproces en de uitkomsten hiervan op het niveau van de professionals. Het gaat hierbij om alle betrokken professionals in de hulpketen rondom complexe scheidingen. Dit kunnen professionals bij de gemeente zijn, professionals in uitvoerend werk, of juist professionals in leidinggevende functies. Het stellen van deze vraag is relevant omdat procesuitkomsten van het beter opzoeken van de samenwerking op het gebied van complexe scheidingen nog beter inzicht behoeft. De derde vraag gaat over het inzichtelijk maken van factoren die het samenwerkingsproces volgens de professionals vergemakkelijken of bemoeilijken. De laatste vraag focust op hoe bovenstaande uiteindelijk leidt tot een

effectievere hulpverlening aan gezinnen in een complexe scheidingssituatie. Omdat in dit onderzoek enkel met professionals gesproken wordt, en niet met de ouders en kinderen zelf, gaat het over de waargenomen effectiviteit volgens de professionals. De mate waarin professionals vinden dat de doelen behaald zijn, tevreden zijn over het nut en effect en hoe ze het bereik van de diensten beoordelen staan centraal (Van Yperen, De Wilde, & Keuzenkamp, 2014). Er is hierbij ook aandacht voor de knelpunten die de professionals waarnemen en de mogelijke oplossingen die zij zelf aandragen.

1.4. Maatschappelijke relevantie

De individuele schade aan kinderen die te maken krijgen met een heftige en langdurige strijd tussen hun ouders kunnen zowel op de korte als op de lange termijn groot zijn (Raad voor de Rechtspraak, 2016). De aandacht voor het aanpakken van deze individuele negatieve gevolgen van vechtscheidingen, maar ook de hoge maatschappelijke kosten ervan, staan dan ook hoog op de maatschappelijke en politieke agenda (Goorden, 2015).

Om de maatschappelijke en individuele schade bij scheidingen te verminderen zouden bestaande werkwijzen aangepast en vernieuwd moeten worden (Rouvoet, 2008). Gezinnen hebben betere hulp en begeleiding nodig wanneer zij gaan scheiden, om daarmee te voorkomen dat kinderen ernstige schade oplopen (Raad voor de Rechtspraak, 2016). Uiteindelijk gaat het er hierbij nadrukkelijk om dat de positie voor kinderen die het slachtoffer zijn van een scheidingssituatie verbeterd moet worden (Raad voor de Kinderbescherming, 2017). Het verminderen van de nu bestaande knelpunten in de hulp aan gezinnen en het creëren van een betere samenhangende aanpak in de keten, wordt verondersteld bevorderlijk te zijn in het verminderen van het aantal vechtscheidingen (Raad voor de Rechtspraak, 2016).

1.5. Wetenschappelijke relevantie

Er is veel gezegd en geschreven over de aanpak van complexe scheidingen, maar er is tot op heden een gebrek aan goede wetenschappelijke onderbouwing (De Swart, Bunthof, & Stolper, 2017). De onderzoekstraditie naar het inzicht van wat werkt bij het oplossen van scheiding-gerelateerde problematiek is nog relatief jong. Met name goed gefundeerd onderzoek naar de werkzaamheid van gezochte oplossingen op het gebied van hulp bij scheidingen is nog maar amper beschikbaar (Goorden, 2015). Daarom is er meer onderzoek vereist.

Deze studie beoogt bij te dragen aan het aanvullen van deze gebrekkige kennis, door te focussen op de werkzaamheid van samenwerkingsinitiatieven met hierbij de nadrukkelijke aandacht voor de wisselwerking tussen gemeente, zorg en recht op het gebied van complexe

scheidingen. Een eerdere studie stelde dat er in het algemeen nog onvoldoende bekend is over de sleutel tot succes in samenwerking (Westveer, 2017). Managementliteratuur over succesvolle samenwerking lijkt echter relatief goed beschikbaar. Meer algemene managementliteratuur rondom de vormgeving van samenwerking, samenwerkingsprocessen en procesuitkomsten worden in deze studie daarom als basis gebruikt, maar vertaald naar de specifieke samenwerkende aanpak op het gebied van complexe scheidingen. Dit lijkt tot op heden nog weinig gebeurd.

2. Theoretisch kader

2.1. *Wat is een vechtscheiding?*

Ondanks de grote politieke en maatschappelijke ophef rondom vechtscheidingen is er nog geen eenduidige wetenschappelijk onderbouwde definitie van het begrip (Antokolskaia, 2016). Zoals al eerder gesteld kan een vechtscheiding omschreven worden als een scheiding die gepaard gaat met hevige spanning en conflict, waardoor ouders niet langer in staat zijn het belang van hun kinderen voorop te stellen (Baracs & Vreeburg-Van der Laan, 2014). In deze studie wordt deze definitie als basis genomen, maar aangevuld met belangrijk geachte dimensies uit andere definities van vechtscheidingen:

- Het type strijd: juridisch of interpersoonlijk
- De inzet van de strijd: geld of de kinderen
- De intensiteit van de strijd en de mate van escalatie

De tweedeling tussen een interpersoonlijke strijd en een juridische strijd over en rond een scheiding en haar gevolgen zoals onder andere gesteld door Antokolskaia (2016) wordt ook in dit onderzoek gehanteerd. Daarnaast wordt rekening gehouden met het idee dat een vechtscheiding geen momentopname is, maar een proces. Vaststellen wat het potentieel is om uit te groeien tot een vechtscheiding is cruciaal voor preventie en signaleren in een vroeg stadium (Antokolskaia, 2016).

Volgens Antokolskaia (2016) gaat de strijd niet altijd over de kinderen zelf, maar bijvoorbeeld ook over financiële gevolgen van de scheiding. Het belang van het kind hoeft dus niet altijd uit het oog verloren te zijn. En andersom, geconfronteerd worden met een grote hoeveelheid aan juridische procedures kan een indicatie zijn van een vechtscheiding maar dit is niet noodzakelijkerwijs het geval (ZonMw, 2017).

De escalatieladder van Glasl kan gebruikt worden om een inschatting te maken van de ernst van een scheiding. Volgens deze ladder wordt er in de eerste rationele fase nog gezocht naar win-win oplossingen. In de tweede emotionele fase gaat het over winnen of verliezen. In de derde vecht-fase verliest de een of de ander of verliezen beide. De kinderen worden in deze fase een wapen in het conflict en lopen ernstige schade op (Gemeente Amsterdam, 2015). In deze meest schrijnende situatie is de professionele bemoeienis vaak enorm groot. Dit komt de hulp aan het gezin vaak niet ten goede, maar maakt de strijd vaak alleen maar conflictueuzer (Van Lawick, 2012).

Samenvattend kan gesteld worden dat een vechtscheiding in deze studie wordt gezien als een scheidingsproces gepaard met hevige spanning en conflict op juridisch of persoonlijk

vlak, waarin de strijd tussen ouders over geld of over de kinderen dermate is geëscaleerd dat zij niet langer in staat zijn het belang van hun kinderen voorop te stellen.

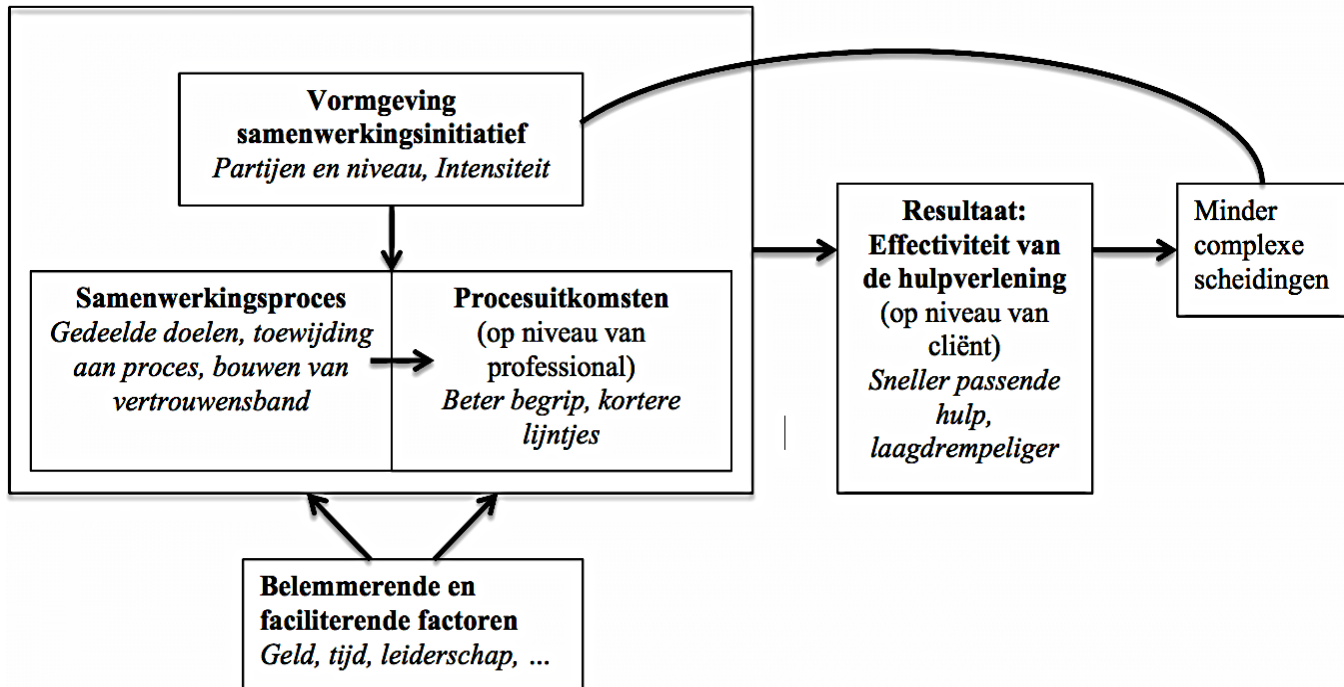
Om het begrip samenwerking te omschrijven zal in dit onderzoek gebruik worden gemaakt van de meer algemene definitie van Ansell en Gash (2008) waarin samenwerking wordt omschreven als een situatie waarin zowel publieke organisaties als niet-publieke organisaties betrokken worden in een besluitvormingsproces. Centraal in dit proces staan formele bijeenkomsten waarin consensus wordt gezocht en waarbij wederzijdse communicatie een belangrijke rol speelt.

Gebaseerd op een meta-analytische studie naar de bestaande en soms gefragmenteerde managementliteratuur op het gebied van samenwerking, is door Ansell en Gash (2008) een model ontwikkeld met de belangrijkste elementen en processen die samenwerking succesvol maken. Alhoewel dit model toepassing heeft op samenwerking in het algemeen, kunnen de belangrijkste elementen en processen en hoe deze elkaar beïnvloeden ook toegespitst worden op de samenwerkende aanpak op het gebied van complexe scheidingen. Dit toegepaste model is weergegeven in figuur 1.

Dit figuur zal in dit hoofdstuk per element nader toegelicht worden. Indien nodig zullen de elementen aan de hand van gevonden (beleids-)literatuur gespecificeerd worden naar het concrete geval van complexe scheidingen. Dit is met name het geval bij de vormgeving van het samenwerkingsinitiatief en de effectiviteit van de hulpverlening. Wanneer het gaat over het samenwerkingsproces, de procesuitkomsten en de belemmerende en faciliterende factoren worden grotendeels de meer algemene samenwerkings-elementen aangehouden van Ansell en Gash (2008), waar mogelijk met aanvullende algemene managementliteratuur.

Figuur 1

Conceptueel model met elementen en processen van succesvolle samenwerking, gespecificeerd naar de samenwerkende aanpak op het gebied van complexe scheidingen.

2.2. Vormgeving samenwerkingsinitiatief

2.2.1. Partijen en niveau

Een belangrijk element in samenwerking focust zich volgens Ansell en Gash (2008) op de vraag wie betrokken zou moeten worden bij de samenwerking en in welke mate. Alle partijen die betrokken zijn of zich bekommeren om het betreffende probleem moeten kunnen participeren indien gewenst. Dit betreft ook de partijen die mogelijk lastiger te benaderen zijn wiens deelname dus actief gezocht zou moeten worden. Ook wordt aangegeven dat een duidelijke verdeling van de rollen een belangrijk element is in de samenwerking. Daarnaast is leiderschap belangrijk om de partijen te verbinden aan het samenwerkingsproces (Ansell & Gash, 2008).

Wanneer bovenstaande wordt toegepast op complexe scheidingen, lijkt dat veel partijen een rol spelen in de aanpak van complexe scheidingen. Er is in de meeste gemeenten een breed aanbod beschikbaar met daarin zowel preventieve jeugdhulp als specialistische zorg voor kinderen en ouders (Gemeente Amsterdam, 2015). Naast een grote hoeveelheid aan

betrokken organisaties, spelen ook verschillende professionele disciplines een rol: zorg, recht en gemeente. Behalve samenwerking tussen verschillende organisaties is samenwerking tussen verschillende disciplines nodig, omdat voor een effectieve aanpak op het gebied van complexe scheidingen interdisciplinaire deskundigheid een vereiste lijkt (Van Montfoort, Verhagen, Sondorp, & Torregrosa, 2018).

Wanneer er zoveel instanties betrokken zijn, zou er iemand in de keten moeten zijn die de regie neemt in de samenwerking. Gezien de transitie van de Jeugdzorg naar gemeenten, zou dit logischerwijs een rol van de gemeente kunnen zijn. De decentralisatie naar gemeenten legt verantwoordelijkheid voor de Jeugdzorg immers bij gemeenten, met daarbij mede als doel om nauwe samenwerking tussen professionals mogelijk te maken om daarmee meer integrale hulp te bieden aan gezinnen (Jeugdwet, 2014). Gemeenten moeten in oog van deze decentralisatie specifieke aandacht hebben voor problematiek op het gebied van scheidingen en ervoor zorgen dat een passend hulpaanbod beschikbaar is (Baracs & Vreeburg-Van der Laan, 2014). Hierbij is het volgende principe hanteerbaar: wat op lokaal/gemeentelijk niveau niet valt te regelen in het samenwerkingsinitiatief, kan op regionaal niveau georganiseerd worden en vice versa (Proost, 2015).

2.2.2. Intensiteit

Een ander belangrijk element in succesvolle samenwerking focust op het formuleren van duidelijke en consequente afspraken over het uitwisselen van informatie en het delen van middelen (Ansell & Gash, 2008). Centraal staat dat het bij samenwerking in essentie gaat om het om het delen van informatie, vaardigheden en middelen, met als doel iets te realiseren dat groter is dan hetgeen de componenten afzonderlijk kunnen bewerkstelligen (Bryson, Crosby, & Stone, 2006). In deze studie wordt dit de intensiteit van de samenwerking genoemd, omschreven als de mate waarin er binnen het samenwerkingsinitiatief sprake is van gedeelde informatie, gedeelde middelen en gedeelde afspraken.

Wanneer bovenstaande specifiek toegespitst wordt op de samenwerking op het gebied van complexe scheidingen kan de samenwerking bijvoorbeeld variëren in de afspraken over de hoeveelheid contactmomenten, de mate waarin de partijen een beeld hebben van elkaars aanbod en gebruik maken van elkaars expertise (Kieft, van der Grinten, & De Geus, 2016). Allereerst kan het samenwerkingsinitiatief zich focussen op het beter in beeld brengen en het geven van duidelijke informatie over het beschikbare hulpaanbod op het gebied van complexe scheidingen. Er zou ook aandacht kunnen zijn voor het creëren van een heldere ‘hulpverleningskaart’ (Gemeente Amsterdam, 2015). Het ontbreekt in veel gemeenten nog

aan een overzicht van het beschikbare aanbod met betrekking tot hulp bij scheiding (Horstman & Metselaar, 2017). Dit overzicht zou echter bevorderlijk zijn voor professionals om elkaar beter kunnen vinden en te kunnen doorverwijzen naar elkaar (Gemeente Amsterdam, 2015). Het uitwisselen van expertise op casusniveau kan ook een belangrijke rol innemen binnen de samenwerking op het gebied van complexe scheidingen. In het geval van vechtscheidingen zijn vaak verschillende professionals betrokken of betrokken geweest. Het is belangrijk om samen met elkaar te leren van deze complexe casuïstiek en expertise en informatie uit te wisselen (Gemeente Amsterdam, 2015).

Tijdens het vormgeven van het samenwerkingsinitiatief kan het mogelijk duidelijk worden dat nieuw aanbod ontwikkeld moet worden (Broeders & Wolswinkel, 2010). Er kan binnen de samenwerking op het gebied van complexe scheidingen bijvoorbeeld nagedacht worden over de vormgeving van een basale vorm van informatieoverdracht binnen de samenwerkende keten. Signalen die zich voordoen op meerdere gebieden kunnen gezamenlijk een beeld geven van de ernst van de situatie. Vechtscheidingen kunnen daarmee in een vroeg stadium gesignaleerd worden (Raad voor de Rechtspraak, 2016).

Vanuit de *Divorce Challenge* kwam naar voren dat er een vast en voor iedereen toegankelijk echtscheidingsloket zou moeten komen, mogelijk gestimuleerd vanuit de gemeente. Vanuit hier zou professionele hulp op maat kunnen worden georganiseerd (Rouvoet, 2018). Dit sluit aan bij het idee dat er een centraal punt zou moeten zijn – zowel voor de professionals als voor de gezinnen – waar alle informatie samenkomt, evenals signalen die kunnen wijzen op beschadiging van kinderen door de ontwikkeling van een conflictueuze vechtscheiding terechtkomen (Raad voor de Rechtspraak, 2016).

De intensiteit van de samenwerking op het gebied van complexe scheidingen wordt in deze studie opgevat als een continuüm. De samenwerking kan variëren in de mate waarin informatie gedeeld wordt, middelen gezamenlijk ingezet worden en gezamenlijke afspraken worden gemaakt. De samenwerking kan zich focussen op enkel het beter in kaart brengen van het beschikbare aanbod, tot het sneller uitwisselen van expertise tussen professionals, naar het maken van afspraken over het ontwikkelen van iets nieuws en gezamenlijks, tot het ook daadwerkelijk gebruiken hiervan.

2.3. Het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten

Binnen het samenwerkingsproces zijn meerdere elementen van belang, aldus Ansell en Gash (2008). Belangrijk hierbij is dat het samenwerkingsproces gezien wordt als een non-lineair proces. De beleving van de samenwerking doorloopt verschillende stappen, van het hebben

van dezelfde doelen en de neuzen dezelfde kant op naar het creëren van meer begrip en kortere lijntjes tussen de professionals (de procesuitkomsten).

De verschillende samenwerkende partijen moeten het allereerst eens worden over de gedeelde doelen. Alvorens de partijen hiernaar op zoek gaan zouden ze een gedeelde probleemstelling en gezamenlijke missie moeten hebben. Vervolgens moeten de samenwerkende partijen zich ook aan de gestelde doelen houden om de gewenste resultaten te behalen. Er moet in andere woorden duidelijkheid zijn over wat samen bereikt kan worden (Ansell & Gash, 2008). De verschillende partijen waarmee samengewerkt wordt moeten daarnaast hetzelfde doel willen bereiken (Westveer, 2017).

De samenwerkende partijen zijn organisatie-overschrijdende beslissingen en acties niet altijd gewend (Waardenburg, Keijser, Groenleer, & De Jong, 2016). Partijen handelen vaak op een reflectieve manier vanuit een streven naar eigenbelang, er wordt daarbij geanticipeerd op de strategieën van anderen (Klijn & Koppenjan, 2016). Uiteindelijk hangt het van de kwaliteiten van de gezamenlijke partijen af of dit losgelaten kan worden en de gedeelde doelen behaald kunnen worden (Waardenburg, Keijser, Groenleer, & De Jong, 2016). Volstrekte helderheid en overeenstemming over wie wat wanneer met welk doel doet en welke organisatie wanneer waarvoor moet worden ingeschakeld, vormen de basis voor de samenwerking (Vuijsje, 2016). Wanneer in een ketensamenwerking nog te zeer instellingsgericht gedacht wordt, is het van belang dat de professionals elkaar beter leren kennen en vanuit directie en management van elke organisatie op ketensamenwerking aangestuurd wordt (Van Montfoort et al., 2018). Professionals en bestuurders moeten taak- en organisatie-overstijgend te werk gaan. In veel gevallen moeten zij eigen organisatiebelangen loslaten (Vuijsje, 2006).

De toewijding aan het samenwerkingsproces wordt door Ansell en Gash (2008) ook gezien als een belangrijk element in het samenwerkingsproces. De toewijding van de professionals en bestuurders is gerelateerd aan de originele motivatie om deel te nemen aan het samenwerkingsinitiatief. Soms willen partijen deelnemen omdat ze zeker willen zijn dat hun perspectief niet genegeerd wordt. Toewijding aan het proces betekent echter dat de partijen daadwerkelijk geloven dat het onderhandelen over wederzijdse voordelen de beste manier is om de gewenste uitkomsten te bereiken. Het betekent ook dat de partijen zich willen houden aan de samenwerking en het gevoel hebben dit samen te willen oplossen, ook als dit een richting opgaat waar de stakeholder niet volledig achterstaat (Ansell & Gash, 2008).

Een ander belangrijk proceselement is het hebben van vertrouwen in elkaar. De toewijding aan het samenwerkingsproces is afhankelijk van het vertrouwen dat de andere

partijen de perspectieven en interesses van de ander respecteren (Ansell & Gash, 2008). Vanwege misverstanden en vooroordelen die vaak bestaan tussen samenwerkingspartners, is het opbouwen van vertrouwen in elkaar cruciaal bij aanvang van het samenwerkingsproces (Klijn & Koppenjan, 2016). Een samenwerkingsproces gaat niet alleen over onderhandelingen, in de basis staat het hebben van vertrouwen in elkaar centraal. Het bouwen van vertrouwen staat echter niet los van onderhandelingen. Het bouwen van vertrouwen is een tijdrovend proces dat toewijding behoeft op lange termijn om de gewenste procesuitkomsten te behalen (Ansell & Gash, 2008).

Met betrekking tot de procesuitkomsten wordt verwacht dat professionals tijdens het samenwerkingsproces een beter beeld krijgen van elkaars werk en beter leren begrijpen wie welke rol vervult, waardoor de onderlinge lijntjes korter worden en de professionals sneller naar elkaar doorverwijzen of van elkaars expertise gebruik maken. Professionals zullen daarmee beter op de hoogte zijn van het werk van de ander en de verschillende taken beter op elkaar af kunnen stemmen. Samenwerken gaat immers over het samenkomen van verschillende partijen die allen iets in te brengen hebben en het waarderen van die samenkomst (Westveer, 2017). In een eerder stadium samenwerken, delen van kennis en verkrijgen van inzicht in elkaars werkwijze en expertise zouden daarmee ten basis staan aan een concretere en structurele samenhangende aanpak (De Swart, Bunthof, & Stolper, 2017).

2.4. Belemmerende en faciliterende factoren

De samenwerking zal niet automatisch als positief worden ervaren of de gewenste uitkomsten hebben. Belemmerende en faciliterende factoren kunnen dit beïnvloeden. Gebaseerd op Ansell en Gash (2008) worden enkele factoren toegelicht die belemmerend of faciliterend kunnen zijn in het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten.

Voorafgaand aan het samenwerkingsproces speelt de voorgeschiedenis van de samenwerking en eventueel conflict een rol. Vaak is er sprake van een situatie waarin de verschillende partijen en disciplines het probleem eerder afzonderlijk aanpakten op een onbevredigende manier (Ansell & Gash, 2008). Wanneer er sprake is van een grotere mate van conflict, zal dit belemmerend zijn in het samenwerkingsproces en zal het minder aannemelijk zijn dat de gewenste procesuitkomsten behaald worden. De motivatie om deel te nemen aan het samenwerkingsinitiatief hangt af van de verwachting van de partijen met betrekking tot de resultaten van het samenwerkingsproces, die in balans staan tot de inspanning die de samenwerking vereist (Ansell & Gash, 2008).

Volgens Westveer (2017) is wet en regelgeving van invloed op het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten. Een verschil in organisatorische procedures en regels kan het samenwerkingsproces tussen verschillende partijen op het gebied van complexe problemen belemmeren. De regels binnen een netwerk kunnen daardoor met elkaar in conflict staan of onduidelijk zijn (Klijn & Koppenjan, 2016). Deze verschillen in regelgeving kunnen belemmerend zijn voor het behalen van de procesuitkomsten.

Ook de aspecten tijd en geld spelen een belangrijke rol. Een samenwerkingsinitiatief aangaan kan erg tijdrovend zijn, hetgeen belemmerend kan werken (Ansell & Gash, 2008). Het kost tijd en energie om wederzijds begrip en toewijding te bewerkstelligen, evenals te onderhandelen over de basis voor actie en coördinatie. Daarnaast speelt de tijd die de professionals in prioriteiten voor de moederorganisatie moeten steken een belemmerende rol voor het slagen van de samenwerking (Thomson & Perry, 2006). Organisaties zijn daarnaast meer geneigd om de samenwerking aan te gaan wanneer het een groter budget heeft of gefundeerd wordt door de overheid (Guo & Accar, 2005).

Belangrijke faciliterende factoren in het samenwerkingsproces zijn daarnaast het in gesprek blijven met elkaar en ruimte bieden voor dialoog (Mittendorf, 2016). Directe face-to-face dialoog zou een noodzakelijk element zijn om te kunnen onderhandelen over gedeelde voordelen en te komen tot succesvolle samenwerking (Ansell & Gash, 2008).

Het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten worden ook beïnvloed door het al dan niet aanwezig zijn van leiderschap. Ansell en Gash (2008) stellen dat leiderschap sterker moet zijn naarmate de startcondities om tot samenwerking te komen minder gunstig zijn. Het motiveren van de samenwerkingspartners speelt hierbij een rol, maar leiderschap is ook cruciaal voor het creëren en behouden van duidelijke basisregels, het bouwen van een vertrouwensband, faciliteren van dialoog en het verkennen van wederzijdse voordelen (Ansell & Gash, 2008). Leiderschap wordt hiermee gezien als een belangrijke faciliterende factor.

2.5. De effectiviteit van de hulpverlening

Gebaseerd op de belangrijkste elementen en processen die de samenwerkende aanpak op het gebied van complexe scheidingen succesvol zouden maken, wordt in figuur 1 een verwachting geschetst over het resultaat voor de uiteindelijke hulp aan gezinnen in een complexe scheidingssituatie. Verwacht wordt dat afhankelijk van de vormgeving van het samenwerkingsinitiatief (de betrokken partijen, het niveau en de intensiteit), ervaringen in het samenwerkingsproces (gedeelde doelen, toewijding, vertrouwen) en uitkomsten van het samenwerkingsproces op het niveau van de professional (beter begrip, kortere lijntjes)

verschillen waarneembaar zijn in de mate waarin de hulpverlening aan gezinnen in een complexe scheidingssituatie meer effectief is voor de uiteindelijke cliënt (sneller passend en laagdrempeliger), waarmee getracht wordt het aantal complexe scheidingen te verminderen.

Het is onbekend welk van deze elementen of processen het meest relevant is voor het behalen van de gewenste resultaten. Zoals in figuur 1 te zien is kan er ook een directe pijl vanuit de vormgeving van het samenwerkingsinitiatief naar de effectiviteit van de hulpverlening lopen. In deze redenering leidt het samenwerkingsinitiatief gezien de partijen die betrokken zijn of de intensiteit van het samenwerkingsinitiatief automatisch tot een betere hulpverlening. Bijvoorbeeld wanneer het gaat over het creëren van een echtscheidingsloket, zou dit de hulp laagdrempeliger kunnen maken voor de cliënt, zonder dat dit via een samenwerkingsproces hoeft te verlopen. Een loket hoeft mogelijk niet automatisch te betekenen dat de betrokken professionals waarnaar doorverwezen wordt onderling ook meer samenwerken, maar het kan uiteindelijk alsnog effectief zijn voor de cliënt.

3. Methoden

3.1. Onderzoeksdesign

Deze studie hanteert een kwalitatieve onderzoeksmethode. Deze methode focust op onderzoeksvragen die een verklaring of begrip vragen voor een sociaal fenomeen en haar context. De kwalitatieve methode is waardevol om complexe problemen te onderzoeken die op langere termijn spelen. Ze voorzien de visies en acties van een participant van een holistisch begrip (Ritchie, 2003). Het diepte-interview is een van de meest gebruikte technieken binnen de kwalitatieve onderzoeksmethode. Het diepte-interview is semigestructureerd, gezien de intentie structuur en flexibiliteit te combineren. Het interview staat deels vast doordat enkele te bespreken topics vastliggen. De topics kunnen echter verschillen in volgorde en er is ook ruimte voor de onderzoeker om de participant spontaan te laten spreken over onvoorziene thema's die ook relevant blijken. De data wordt dus verzameld in interactie tussen de onderzoeker en de participant (Legard, Keegan, & Ward, 2003).

Het kwalitatieve en semigestructureerde diepte-interview is in deze studie gebruikt om inzicht te verkrijgen in de vormgeving van de multidisciplinaire samenwerking, de ervaringen in het samenwerkingsproces en de waargenomen uitkomsten ervan. Aan de hand van twintig diepte-interviews is met behulp van een topic list bevraagd hoe het samenwerkingsinitiatief vormgegeven wordt, hoe het samenwerkingsproces verloopt en hoe effectief de uiteindelijke hulpverlening aan gezinnen in een complexe scheiding is. In dit onderzoek gaat het daarbij om een aantal samenwerkingsinitiatieven in verschillende gemeenten, die verder uitgediept worden. De context is in ieder samenwerkingsinitiatief verschillend. Door middel van deze selectie kunnen verschillen tussen en binnen samenwerkingsinitiatieven onderzocht worden. Doel hierbij is om bevindingen te kunnen repliceren (Baxter & Jack, 2008).

3.2. Regio's en gemeenten

De streekproeftrekking kan omschreven worden als '*purposive sampling*'. Dit is een niet-willekeurige steekproef waarin specifieke samenwerkingsinitiatieven strategisch geselecteerd worden. In deze studie is deze steekproeftrekking gebruikt om de meest informatieve samenwerkingsinitiatieven te kunnen selecteren (Neuman, 2012). In dit geval gaat het om de initiatieven waarin de samenwerking tussen de drie verschillende disciplines in zorg, recht en gemeente op een intensieve manier is vormgegeven. Minimaal vereiste was dat deze professionals fysiek samenkomen in een werkgroep of kernteam en dat er een plan van

aanpak is. De gekozen samenwerkingsinitiatieven kunnen echter variëren in mate van intensiteit.

In de beginfase van deze studie was er sprake van een voorselectie van interessante gemeenten waarvan bekend was dat er initiatieven zijn gestart omtrent het opzoeken van de multidisciplinaire samenwerking op het gebied van complexe scheidingen. Dit waren de projecten in Noord-Nederland (KEES), Rotterdam, Tilburg en IJsselland. Deze initiatieven zijn eerder al onderzocht door ZonMw – een onderzoeksbureau met het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport als hoofddopdrachtgever. BRAM in Twente en JOOP in Zeeland evenals het Kenniscentrum Kind en Scheiding in Haaglanden zijn aan deze voorselectie toegevoegd door middel van informatie verkregen tijdens de Divorce Challenge en/of het programma Scheiden zonder Schade. Al deze voorgeselecteerde samenwerkingsinitiatieven waren bereid deel te nemen aan deze studie.

Na de eerste explorerende contacten bleek niet iedere gemeente even geschikt voor deelname aan deze studie. Enkele initiatieven uit de voorselectie vielen daarom af. In Twente blijkt BRAM een goedlopende interventie, maar lijkt er weinig face-to-face contact meer te zijn rondom de samenwerking tussen de verschillende betrokken professionals. Om deze reden leek BRAM minder geschikt voor deze studie naar samenwerkingsinitiatieven. KEES in Noord-Nederland is niet meer meegenomen in de studie vanwege signalen dat hier met name gefocust is op het in kaart brengen van het aanbod, maar de samenwerking nog weinig gezocht lijkt te worden in nieuwe structuren. In Rotterdam was er na de eerste explorerende contacten sprake van non-respons. Wat betreft JOOP in Zeeland bleek er sprake te zijn van een plan tot uitvoering, maar is de samenwerking wel al gezocht binnen een werkgroep waarin alle disciplines (zorg, recht, gemeente) zijn toegevoegd. Deze werkgroep en de bestaande plannen zijn daarom alsnog relevant voor dit onderzoek.

Vanuit de eerste explorerende contacten werd tevens duidelijk dat de samenwerking soms meer op gemeentelijk niveau plaatsvindt en in andere gevallen meer op regionaal niveau. Het was in eerste instantie bijvoorbeeld nog niet duidelijk dat het samenwerkingsinitiatief in Haaglanden niet volledig samenvalt met hetgeen in de aparte gemeenten beschikbaar is. Aangegeven werd dat in een van deze gemeenten binnen Haaglanden, Zoetermeer, sprake zou zijn van een intensieve multidisciplinaire samenwerking genaamd het Scheidingspunt en werd daarom toegevoegd aan de selectie. Ook bleken de initiatieven in de gemeente Tilburg (Wijzer-Scheiden en het High Conflict Forum) gericht op een hoger niveau dan aanvankelijk gedacht, namelijk de gehele regio Midden-Brabant. De eerder gecreëerde overkoepelende samenwerking in IJsselland bleek na de eerste

explorerende contacten niet verder voortgezet, maar er bleek wel bewust gekozen om de samenwerking binnen de gemeente Dalfts en te laten plaatsvinden onder de naam Scheiden doe je Samen. Na een nieuwe screening van de voorselectie zijn uiteindelijk de volgende vier regio's en gemeenten geselecteerd om deel te nemen in deze studie: Gemeente Dalfts specifiek, gemeente Zoetermeer specifiek en regio Haaglanden overkoepelend, regio Midden-Brabant en regio Zeeland.

3.3. Participanten

In tabel 1 is de uiteindelijke participantenlijst weergegeven. Het was in eerste instantie de bedoeling dat er in ieder samenwerkingsinitiatief twee participanten uit de zorg, twee participanten uit het recht en twee participanten uit de gemeentelijke discipline deel zouden nemen aan deze studie. Dit bleek niet altijd mogelijk. Zo was er per gemeente soms maar één persoon betrokken bij het thema complexe scheidingen. Geen van de benaderde participanten heeft geweigerd deel te nemen aan het onderzoek. Uiteindelijk hebben twintig participanten deelgenomen aan deze studie: acht participanten werkend in de zorgdiscipline, zeven participanten uit de juridische discipline en vijf participanten werkend bij de gemeente. Slechts twee van hen zijn man, de overige achttien participanten waren vrouwen.

Tabel 1

Overzicht van de betrokken samenwerkingsinitiatieven en deelnemende participanten.

Regio/Gemeente	Naam initiatief	Participant
Regio Midden Brabant	Wijzer-Scheiden & High Conflict Forum	1. Vrouw, Zorg
		2. Vrouw, Zorg
		3. Vrouw, Juridisch
		4. Vrouw, Juridisch
		5. Vrouw, Gemeente
		6. Vrouw, Gemeente
Gemeente Zoetermeer & Regio Haaglanden	Scheidingspunt & Kenniscentrum Kind en Scheiding	7. Vrouw, Zorg
		8. Vrouw, Zorg
		9. Vrouw, Zorg
		10. Vrouw, Juridisch
		11. Vrouw, Juridisch
		12. Vrouw, Gemeente
Gemeente Dalfsen	Scheiden doe je Samen	13. Vrouw, Zorg
		14. Vrouw, Zorg
		15. Man, Juridisch
		16. Vrouw, Juridisch
		17. Vrouw, Gemeente
Regio Zeeland	JOOP	18. Man, Zorg
		19. Vrouw, Juridisch
		20. Vrouw, Gemeente

3.4. Dataverzameling

De data is verzameld in een periode van tien weken, in de maanden april, maart en mei 2018. Alle participanten zijn benaderd met gebruik van het VWS-mailadres van de onderzoeker, waarin het onderzoek kort werd toegelicht. Er zijn geen afwijzingen geweest op het verzoek. De interviews duurden ongeveer drie kwartier tot een uur. Enkele interviews zijn face-to-face afgenomen en enkele vanuit praktische overwegingen telefonisch. Bij aanvang van het

interview is gevraagd of de participant akkoord was met opname en is gemeld dat alle informatie geanonimiseerd zou worden.

Alvorens ieder interview plaatsvond is nogmaals aan de participanten gemeld dat het onderzoek uitgevoerd is in het kader van een afstudeeronderzoek aan de Universiteit Utrecht in opdracht van de Directie Jeugd van het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Benadrukt is aan alle participanten dat de onderzoeker onafhankelijk is en dat de gegevens geanonimiseerd zullen worden. Deelname was in elke situatie vrijwillig en participanten zijn alvorens de afspraak werd gepland geïnformeerd over de inhoud van het onderzoek. Dit is herhaald aan de start van het interview. Alle interviews zijn opgenomen met formele toestemming van alle deelnemers. Er is zorgvuldig met de verzamelde gegevens omgegaan, de gegevens werden anoniem verwerkt en zijn niet aan derden verspreid.

3.5. Operationalisering: de interviews

Om structuur te geven aan het interview en om de doelen in deze studie uitvoerbaar te maken, is een topic list ontwikkeld. Deze topics zijn gebaseerd op de gebruikte theorie. Allereerst is naar enkele achtergrondinformatie van de participant gevraagd. Vervolgens is gevraagd naar de vormgeving van het samenwerkingsinitiatief. De topics zijn als volgt: rol van de partijen, het niveau en de intensiteit. Daarna is gevraagd naar het subjectieve samenwerkingsproces en de procesuitkomsten, de topics zijn hierbij als volgt: gedeelde doelen, organisatiebelangen, toewijding aan het proces, opbouwen van vertrouwensband, beeld en begrip van elkaars werk. De laatste topics zijn: belemmerende factoren in de samenwerking, faciliterende factoren in de samenwerking en tot slot werkzame elementen evenals verbeterpunten voor de uiteindelijke hulpverlening. Alle topics bevatten enkele open vragen. Naar aanleiding van het analyseren van de eerste interviews, zijn enkele vragen in verwoording aangepast. De topic list is toegevoegd als bijlage 1.

3.6. Analyse van de interviews

De letterlijk getranscribeerde interviews zijn geanalyseerd met behulp van Nvivo. Er was daarbij sprake van open codering. De analyse van de data bestond uit drie fasen. De eerste fase betreft open labellen, in de tweede fase werden labels geordend in categorieën, de derde fase focust zich op het integreren en samenvoegen van de labels. Aan de hand hiervan werden kernlabels ontwikkeld die een concreet antwoord geven op de onderzoeksvraag (Baar, Wubbels, & Vermande, 2007). De al bestaande topics zijn hierbij als uitgangspunt genomen.

3.7. Betrouwbaarheid en validiteit

De onderzoeker heeft een neutrale en open rol aangehouden in elk interview. Daarbij is in ieder interview meerdere keren teruggekoppeld aan participanten hoe de onderzoeker de verkregen informatie interpreteerde, waarop de participant de mogelijkheid had om feedback te geven. De data is consistent verzameld en is daardoor herhaalbaar voor anderen. Grotendeels is dezelfde topic list gebruikt om de betrouwbaarheid en interne validiteit te vergroten. Om dezelfde reden zijn meerdere betrokken binnen eenzelfde samenwerkingsinitiatief bevroegd.

De interviews zijn gecodeerd met labels om de data transparanter en verifieerbaar te maken en om de betrouwbaarheid te vergroten. Om de interne validiteit te vergroten zijn de labels gekoppeld aan de letterlijke uitspraken van de participanten. Daarbij heeft de analyse van de interviews steeds op eenzelfde systematische manier plaatsgevonden (Baar, Wubbels, & Vermande, 2007). Om de externe validiteit te vergroten heeft de onderzoeker de samenwerkingsinitiatieven strategisch geselecteerd.

4. Resultaten

In dit deel van het onderzoek worden de thema's die vaak terugkomen per onderzoeksvraag besproken. Codes in de kwalitatieve analyse zijn schuingedrukt. Voorbeelduitspraken worden gebruikt om de resultaten te verduidelijken. Achter deze uitspraken staat aangegeven wat het geslacht is van deze persoon en in welke discipline hij/zij werkzaam is: in de zorg, als jurist, of de gemeente. Bij de meeste uitspraken is ook aangegeven in welke regio of gemeente de betreffende participant werkzaam is. Om de anonimiteit goed te kunnen waarborgen is er vanwege de privacy-gevoeligheid van enkele uitspraken besloten om niet in alle gevallen een expliciete vergelijking te maken tussen de betrokken regio's en gemeenten.

4.1. *Vormgeving samenwerkingsinitiatief*

4.1.1. *Partijen en niveau*

Wanneer gekeken wordt naar *welke organisaties* betrokken zijn, noemden participanten vaak het streven om de organisaties met elkaar te verenigen die te maken hebben met gezinnen in complexe scheidingen, om met elkaar te zoeken naar de beste vorm van aanpak. Er zijn hierbij zowel *partijen uit het voorliggende veld* betrokken als *partijen uit het achterliggende veld*. Om in termen van de professionals te spreken wordt meestal getracht organisaties uit de 0-lijn, 1e-lijn en helemaal achterliggend de 2e-lijn bij het samenwerkingsinitiatief te betrekken. In de meeste regio's/gemeenten lijkt de focus daarbij meer te liggen op het meekrijgen van het voorliggende veld dan dat de focus specifiek op het achterliggende veld ligt (in één van de regio's/gemeenten ligt de focus in iets grotere mate op het achterliggende veld).

Een voorbeeld van een organisatie in de 0-lijn is het maatschappelijk werk, deze vallen vaak onder de wijkteams. Meerdere participanten geven aan dat hier naar hun idee de meeste casussen binnenkomen. Enkele betrokken gemeenten/regio's in dit onderzoek hebben echter geen specifiek wijkteam. Het belang van deze organisatie wordt echter vaak ingezien. *'Een goed lopend wijkteam is belangrijk, met goede expertise. En ja de afgelopen jaren waren we die wijkteams echt nog aan het bouwen en die zijn nu inmiddels op hoogte'* (Vrouw, Gemeente, Brabant). Een voorbeeld van een partij in de 1^e-lijn is een zorgorganisatie zoals de Opvoedpoli, in de 2^e-lijn is de Raad voor de Kinderbescherming of de advocatuur betrokken.

Wat betreft de *grootte van de organisatie* lijken voornamelijk de grotere organisaties deel te nemen. In enkele gemeenten is er meer aandacht voor het betrekken van kleinere

organisaties. *'Heel mooi dat ze ook daarbij een kleine organisatie een kans bieden om daaraan mee te doen, dus niet alleen de grote zorgaanbieders om de tafel te willen hebben. Ze willen het juist dichtbij hebben, de lokale mensen erbij betrekken.'* (Vrouw, Zorg, Dalfsen). Veel participanten zouden de kleinere partijen graag meer aan tafel willen, maar geven aan dat dit vanwege de capaciteit van deze organisaties niet altijd mogelijk is. Uit iedere organisatie delen slechts één of twee *vertegenwoordigers* mee aan de werkgroepen/kernteams van de samenwerkingsinitiatieven. Vaak zitten daar zowel teamleiders als directe uitvoerders richting de cliënt in, mensen met verschillende functies door elkaar.

In de meeste regio's/gemeenten speelt het *uitbreiden van het netwerk* een rol. *'Eigenlijk is het meer zo dat er geïntervenieerd is van wie heeft actief aanbod op het gebied van complexe scheidingen... en dat probeer je dan met elkaar te beknopen zeg maar. Dus het bestaande aanbod probeer je te beknopen en verder uit te breiden en op te bouwen. Gaandeweg voeg je daar dan mensen aan toe.'* (Vrouw, Gemeente, Brabant). Wanneer mensen toegevoegd worden is er sprake van een verandering in de structuur en moet weer opnieuw gekeken worden wat de partijen met elkaar willen. In Zoetermeer bestaat hierbij het idee om een eerste schil te maken waarin partners zitten die bij elke vergadering aanwezig zijn en een tweede schil waarin wat meer flexibelere partners zitten die soms worden ingevlogen als bepaalde thema's besproken worden. Tot slot dan een derde schil waarin meer gekeken wordt van wie op de website kunnen komen, welk aanbod ze hebben en een link naar hun website bijvoorbeeld, maar die worden verder niet betrokken. Idee hierachter is dat wanneer je met heel veel partijen samenwerkt, je op een bepaald moment niet meer efficiënt bezig bent.

Wanneer het gaat over *missende partijen* worden onder andere huisartsen, leraren, GGD en GGZ genoemd. De juridische partners worden hierbij ook vaak genoemd. Juristen zijn vaak wel indirect betrokken, maar niet altijd aanwezig bij de werkgroepen. Wanneer juristen betrokken zijn, gaat het meestal om een scheidingsmediator of VFAS-advocaat. Meerdere juristen in dit onderzoek zouden in grotere mate betrokken willen worden in het betreffende samenwerkingsinitiatief, maar beweren hier niet voor gevraagd te zijn. *'Dus ja wat ik zeg, het kan zijn dat enkel het feit dat ze weten dat ik daar zit al voldoende is en dat er verder geen behoefte is om te overleggen, wat ik ook wel weer kan begrijpen'* (Vrouw, Jurist). Over het betrekken van juristen stelt een participant vanuit een zorginstantie het volgende: *'Nou dat kan wel hoor, als we ze nodig hebben dan kunnen we ze er wel in betrekken, omdat die link er toch wel is.'* (Vrouw, Zorg).

Het *initiatief tot samenwerken* varieert van de gemeente als opdrachtgever, tot aan een aantal zorginstaties gezamenlijk die initiatief nemen, tot het initiatief vanuit één enkele zorginstatie. Dit wringt soms: *'En de gemeente zeggen dan vaak van oh wat goed dat jullie dit zelf hebben opgezet. Want die hebben dan het idee dat de hulpverleningsinstanties in hun gemeenten aan het wachten zijn totdat de gemeente zegt van ga het doen. En andere hulpverleningsinstanties zeggen van mooi dat jullie het zelf hebben opgezet, wij denken er ook over, maar willen dan eigenlijk dat de gemeente toestemming gaat geven.'* (Vrouw, Zorg). Vaak wordt genoemd dat de basis bij de gemeenten zou moeten liggen, omdat de verantwoordelijkheid voor de jeugd vanuit de Jeugdwet ook daar ligt. De gemeente (de betrokken jeugdconsulent) zit niet altijd fysiek bij de overleggen, maar gesteld wordt altijd dat het proces in overleg gaat met de gemeenten.

Wat betreft de *rol van de gemeenten*, wordt meestal het faciliteren en financieren van de werkgroep genoemd. Een van de participanten stelt het volgende: *'De gemeente is eigenlijk op twee niveaus betrokken, op beleidsniveau zijn er mensen bij en in de uitvoering in de ketenaanpak de wijkteams.'* (Vrouw, Zorg, Brabant). De gemeente zou in formerle zin de *regie in de samenwerking* moeten hebben. Zij staan met veel instanties in contact en kunnen subsidies geven. Het gaat hierbij om toezicht en (financiële) aansprakelijkheid. Wanneer de gemeente ook opdrachtgever is, hebben ze daarbij ook een stuk regie in doelstelling. De meeste participanten spreken waardering uit over de rol van de gemeente en vinden de houding van de gemeente positief en ondersteunend.

De *coördinatie van de samenwerking* op uitvoeringsniveau zou volgens de meeste participanten beter in handen kunnen liggen van een zorginstatie. Juridische organisaties worden in deze context niet genoemd. In praktijk ligt de coördinatie soms echter in handen van de gemeente. *'Er is ook wel een duidelijke kartrekker in het hele verhaal vanuit de gemeente, dus dat is wel de leider in deze werkgroep en ik vind het niet perse de kartrekker wanneer het gaat over de specialist binnen echtscheidingen'* (Vrouw, Zorg). Daarnaast wordt enkele keren benoemd dat het prettig werkt als de sturing in handen van één (zorg-)organisatie ligt. *'Ooit hebben we bedacht dat ieder jaar een andere organisatie dit zou doen, maar dat werkt niet, dan zakt het in.'* (Vrouw, Zorg, Brabant). Enkele participanten zijn ook kritisch op het beleggen van de coördinatie bij een zorginstatie, in verband met de mogelijke concurrentieslag tussen de zorginstaties die daardoor kan ontstaan, evenals de beeldvorming dat het samenwerkingsinitiatief enkel bij één organisatie hoort.

Wanneer het gaat over het *niveau* waarop het samenwerkingsinitiatief vormgegeven wordt, is er een tweedeling te maken tussen gemeentelijke en regionale samenwerking.

Participanten noemen enkele *voordelen van gemeentelijke samenwerking*. Het belang om lokaal te werken wordt benoemd om de hulp zo laagdrempelig mogelijk te maken voor de uiteindelijke cliënt. Enkele participanten uit verschillende gemeenten geven aan dat hier de kracht ook ligt van samenwerking. Je kan verder komen wanneer je het kleinschalig houdt en direct met de uitvoerders aan de slag kan. Ook wordt aangegeven dat het op gemeentelijk niveau soms al lastig is om elkaar te vinden en dat dit alleen maar ingewikkelder zou zijn op regionaal niveau. Daarnaast is het zorglandschap in iedere gemeente vaak weer net anders belegd en het wijkteam of sociaal team doet niet overal precies hetzelfde. *Voordelen van regionale samenwerking* zijn daarentegen dat op dit niveau meer expertise gebundeld kan worden. Hier zal ook de uiteindelijke cliënt van profiteren. Ook wordt de meer praktische reden genoemd dat in sommige regio's de samenwerkingsstructuur op het gebied van jeugd al regionaal ingericht is en zorgpartijen werken voor de gehele regio.

4.1.2. Intensiteit

4.1.2.1. Gedeelde afspraken

In enkele van de regio's/gemeenten is er sprake van *overleg op managementniveau/stuurgroep*, met daarin de betrokken bestuurders/managers van de vertegenwoordigers en eventueel enkele beleidsambtenaren. In dit overleg wordt bijvoorbeeld gekeken naar de doelstellingen en de financiële verantwoording. *'Het gaat dan over een projectmatige inrichting, waar de uitvoering inhoudelijk input op kan leveren.'* (Vrouw, Gemeente, Brabant). Meerdere participanten geven aan dat het belangrijk is dat het samenwerkingsinitiatief gedragen wordt op managementniveau van verschillende organisaties. Als voorbeeld wordt gegeven dat er soms dingen spelen die op organisatieniveau opgepakt moeten worden, zoals het deels vrijspelen van de vertegenwoordigers. *'Dan weet je ook dat als op het werkveld zeg maar dingen anders lopen dat je elkaar daar op aan kan spreken zeg maar. Zo van weet je nog dat we toen de afspraak was van dit en dat. Ja dat heb je wel nodig.'* (Vrouw, Zorg, Zoetermeer). In sommige regio's/gemeenten is er geen afzonderlijk managementoverleg, maar zijn teamleiders wel betrokken in de werkgroepen/kernteams.

Alle gemeenten/regio's lijken op elkaar wanneer het gaat over de *frequentie van de face-to-face contactmomenten*, namelijk een keer in de zes tot acht weken. Participanten geven aan dat er tussentijds altijd contact is via e-mail, om elkaar op de hoogte te houden of om vragen te stellen. In vier gemeenten/regio's zijn ook *sub-werkgroepen* gevormd die op

eigen initiatief vaker samenkomen. Deze collega's koppelen in de grote werkgroep/vergadering weer terug wat ze gedaan hebben, zodat iedereen op de hoogte blijft. Een splitsing wordt bijvoorbeeld gemaakt aan de hand van de gestelde doelen. Zo zijn er in de verschillende regio's/gemeenten groepen die zich bezig houden met informatiebijeenkomsten voor ouders en professionals, groepen die zich focussen op het in kaart brengen van het aanbod en het vinden van de hiaten, of groepen die verantwoordelijk zijn voor ICT en communicatie. Ook wanneer er niet concreet sub-werkgroepen zijn gevormd, zoals in Dalfsen, zijn de taken verdeeld en worden deze in de bijeenkomsten samengebracht.

4.1.2.2. Gedeelde informatie

Het *gezamenlijk creëren van randvoorwaarden* staat vaak nog centraal in de samenwerkingsinitiatieven, ofwel de kaders waarin het proces vormgegeven dient te worden. Dit is vaak ook een kritiekpunt van veel participanten. *'Ik denk zelf dat het vaak nog te lang blijft hangen in het creëren van die randvoorwaarden. We moeten echt de horten op. Het moet echt wat gaan opleveren. Ik denk dat het daarin zit.'* (Vrouw, Gemeente, Dalfsen). In een van de regio's/gemeenten wordt aangegeven dat er nog weinig concreet is en het nog vooral papieren plannen zijn (Zeeland). In een andere regio/gemeente wordt juist aangegeven dat zij bepaalde randvoorwaarden en een samenwerkingsstructuur hebben gecreëerd die heel helpend is, waardoor zij vaak in de spotlights staan. *'Waar anderen zitten te hakketakken over dingen, daar maken wij snelheid.'* (Vrouw, Gemeente, Brabant). Aangegeven wordt dat er op papier iets goeds kan staan, maar het de vraag is hoe uitvoerders ermee aan de slag gaan. Het *creëren van overzicht van het aanbod (sociale kaart)* is volgens veel participanten een belangrijke stap, om hiermee beter zichtbaar te hebben van wat er allemaal is en waar wel vraag naar is, maar nog geen aanbod. In alle betrokken regio's/gemeenten lijkt er veel aandacht voor het zo goed mogelijk en continu afstemmen van het beschikbare aanbod.

Het *uitwisselen van expertise* neemt ook in iedere regio/gemeente een rol in binnen het samenwerkingsinitiatief. Er wordt meerdere keren gesteld dat iedereen intervenueert vanuit zijn eigen expertise en dat je elkaar daarin heel goed kunt aanvullen. *'Want zeker iets als vechtscheiding, ja dat is wel specifieke expertise hoor wat daar bij komt kijken. Dat is ontzettend goed om te delen.'* (Vrouw, Jurist, Zoetermeer). Een van de participanten vanuit een 2^e-lijnshulporganisatie in een andere regio/gemeente is echter iets kritischer, en stelt: *'Ja denk dat er wel een basis is, maar dat we nog meer kennis kunnen delen en expertise kunnen uitwisselen.'* (Vrouw, Zorg, Dalfsen).

Overleg op casusniveau staat ook vaak centraal in de samenwerkingsinitiatieven. In Brabant is het casusoverleg gesplitst van een ander samenwerkingsinitiatief op dit thema. In dit aparte casusoverleg worden puur de complexe vastgelopen scheidingen behandeld. Ofwel de gevallen die iedere keer terugkomen, waar veel hulpverlening al is geweest, maar waar dit nog niet geleid heeft tot het gewenste resultaat. Wanneer je als hulpverlener ergens tegenaan loopt, kun je de zaak anoniem inbrengen bij een groep experts, die de casus bespreken en advies geven aan de hulpverlener. In het algemeen wordt in ieder samenwerkingsinitiatief overlegd over casussen, door mee te kijken met de andere professional zodat diegene weer verder kan.

Daarbij speelt het *organiseren van een congres* ook een belangrijke rol in enkele regio's/gemeenten, bijvoorbeeld om de gemaakte plannen te organiseren (*Zeeland*), of om de rechterlijke macht, advocaten en hulpverleners bij elkaar te laten brengen (*Haaglanden*). Ook wordt binnen het samenwerkingsinitiatief soms informatie gedeeld in het *gezamenlijk krijgen van training*. In Brabant zijn de professionals bijvoorbeeld geschoold in de MASIC. Dit is een methodiek om geweldproblematiek in een (complexe) echtscheidings situatie in te kunnen schalen. Het is nu de bedoeling om deze MASIC verder te verspreiden in de keten.

4.1.2.3. Gedeelde middelen

Allereerst noemen participanten vaak dat het samenwerkingsinitiatief een gedeeld e-mailadres en telefoonnummer heeft, evenals PR-folders. Daarnaast is er soms een *gezamenlijke site* waarop ouders het beschikbare aanbod kunnen vinden. In alle regio's/gemeenten staat het opvallend genoeg echter op de planning om deze site te updaten. Meerder participanten noemen dat de gezamenlijke site ontwikkeld kan worden tot een educatief platform waar goede informatie gegeven wordt over de zaken die je moet regelen wanneer je gaat scheiden en op welke plekken in de specifieke gemeente/regio je terecht kunt.

Daarnaast worden in enkele regio's/gemeenten *interventies gezamenlijk gegeven* door de zorgaanbieders in het samenwerkingsinitiatief, zoals de KIES-training of Dappere Dino's. Dit wordt positief ervaren. *'Doordat we die groepstraining nu samen geven, heb je groepen ook sneller vol. Voorheen draaide je beide een halve groep en nu draai je samen een hele groep en dat werkt wel echt goed en kostenbesparend voor de gemeente.'* (Vrouw, Zorg, Zoetermeer).

Een belangrijk punt hierbij is of er wel of niet gekozen is voor een *fysiek echtscheidingsloket* in de regio/gemeente waar mensen naartoe kunnen met vragen over echtscheidingen. In drie van de regio's/gemeenten is deze vormgegeven vanuit de gemeente,

in één van de regio's/gemeenten vanuit een zorginstantie, en in één van de gemeenten/regio's (Brabant) is er geen fysiek loket. In het geval van JOOP in Zeeland gaat het hierbij in plaats van een fysiek loket om een persoon, deze persoon staat in contact met alle betrokken partijen en is een aanspreekpunt voor ouders en professionals.

De medewerkers die de front office van dit loket bemannen, komen meestal uit het jeugdteam van de gemeente of zijn afkomstig van een zorginstantie, en doen dit full time of enkel tijdens spreekuren. Deze medewerkers kunnen de vragen van burgers direct beantwoorden, of doorverwijzen naar alle overige partijen, die ook opgenomen zijn in de werkgroepen/kernteams en het aanbod helder in kaart gebracht hebben. In eerste instantie hebben enkele vertegenwoordigers van 1^e en 2^e-lijns organisaties zoals advocaten deze front office medewerkers informatie gegeven over hun werkzaamheden en de problemen waar mensen tegen aan kunnen lopen. *'Ik heb ze van tevoren dus goed gevoed zeg maar, dus de eerste vragen die kunnen ze zeker opvangen, eh maar ja soms zijn er zo 'n specifieke vragen, ja daar hebben ze geen antwoord op, en dat is ook logisch, is weer een apart vak. Dus dan ben ik beschikbaar.'* (Vrouw, Jurist, Zoetermeer). De bemanning van het loket zit opmerkelijk genoeg niet in alle gevallen fysiek bij de overleggen van het samenwerkingsinitiatief.

Genoemde voordelen van een echtscheidingsloket zijn dat het voor de burgers heel helpend kan zijn wanneer er één specifiek en duidelijk punt is waar je naartoe kunt en waar alle informatie samenkomt. Dit maakt de hulp toegankelijker. Iemand kan dan meedenken over de juiste route. Hierbij kun je al een heleboel scheidingseducatie aan de voorkant geven, waardoor er minder kans is op een vechtscheiding/complex scheiding. Het is vrij preventief, voordat de grote strijd ontstaan is. Dit is tevens behulpzaam voor de professional. Zo noemt een participant de wens van de rechtbank om een vast aanspreekpunt waar ze hun informatie over de mogelijkheden vandaan kunnen halen (Vrouw, Jurist, Zeeland). Zonder een centraal loket is het vaak toeval waar een burger tegenaan loopt en terecht komt. Wanneer er één centraal punt is, hoeft de burger niet te kiezen tussen honderden aanbieders, die vaak ook weer hun eigen loketten hebben. *'Wanneer de deuren overal open zijn, is er overal wel iets, en kan niemand er een totaal zicht op hebben.'* (Vrouw, Gemeente, Dalfts).

Genoemde nadelen van een echtscheidingsloket zijn dat ouders het lastig kunnen vinden om naar de gemeenten te gaan met hun echtscheidingsproblematiek, hetgeen de drempel om hulp te zoeken weer een stuk hoger maakt. Dit wordt door participanten in verschillende regio's/gemeenten genoemd. Hiermee wordt ook de keuze om geen loket te hebben, maar wel een gezamenlijke site toegelicht. *'De huidige generatie doet al alles via internet, dan ga je niet naar de gemeente om te melden dat je gescheiden bent, dan zoek je*

online even wat dingen op. Ja misschien doen een aantal mensen dat, maar de meest problematische doelgroep ga je daar niet mee bereiken. (Vrouw, Zorg, Brabant). Daarnaast wordt verwezen naar de al bestaande wijkteams waar deze vragen van burgers thuishoren, en het ontbreken van een meerwaarde om voor allerlei soorten problematiek een apart loket te openen. Ook wordt enkele keren genoemd dat het hebben van verschillende vindplaatsen prettig kan zijn voor de gezinnen, zodat zij hun soms complexe vraagstukken naar de persoon kunnen waar zij zich goed bij voelen.

Volgens enkele participanten is het tot slot niet haalbaar om iedere cliënt te stroomlijnen via een echtscheidingsloket, omdat mensen zich niet zo makkelijk laten sturen. Ook wordt genoemd dat voorkomen moet worden dat het echtscheidingsloket als een heilige graal bekend gaat staan, als de oplossing in scheidingsland. Meerdere participanten geven aan niet te geloven dat één of enkele personen in staat kunnen zijn om het gehele veld op echtscheidingsproblematiek te overzien, ook al worden ze ondersteund door een team.

4.2. Het samenwerkingsproces

Belangrijk in het samenwerkingsproces is *overeenkomst in het doel van het samenwerkingsinitiatief*. In het algemeen staat in ieder samenwerkingsinitiatief de ambitie centraal om het aantal vechtscheidingen waar kinderen de dupe van worden omlaag te brengen en gezinnen in een complexe scheidingssituatie beter te kunnen helpen. Tussendoelen die vaker naar voren komen zijn het bieden van een breed en goed aan elkaar geknoopt aanbod in de keten waarin de verschillende professionals naar elkaar doorverwijzen en met vragen bij elkaar terecht kunnen. Uiteindelijk moet de cliënt door deze samenwerking vroegtijdig en beter bediend worden. In het algemeen lijkt het dat de doelen grotendeels overeenkomen tussen de verschillende professionals in een samenwerkingsinitiatief. Dat iedereen binnen het samenwerkingsinitiatief hetzelfde overkoepelende belang voor ogen heeft wordt door twaalf van de participanten nadrukkelijk bevestigd. Gesteld wordt ook dat dit een grote verbindende factor is.

Wat echter vaker naar voren komt zijn de *organisatiebelangen*, al dan niet onbewust. Dit kwam in iedere regio/gemeenten enkele keren naar voren. Sommige organisaties doen mee aan het samenwerkingsinitiatief, maar denken ook aan het belang van hun eigen organisatie om cliënten te werven. Soms komt het ook voor dat een organisatie alles op zich wil nemen, terwijl gekeken zou moeten worden welke zorg het meest passend is voor de cliënt. Een van de participanten zegt hierover het volgende: *In principe is het de bedoeling dat het samenwerkingsinitiatief op de kaart zet. En dan mag er echt wel ergens klein je*

moederorganisatie staan of je mag best vertellen ik werk hier en hier. Maar het is niet de bedoeling dat je ouders zes folders meegeeft van je eigen organisatie een zegt je moet echt naar ons komen.’ (Vrouw, Zorg).

Het samenwerkingsinitiatief moet dus gezamenlijk uitgedragen worden, zonder het organisatiebelang door te laten schemeren. Participanten geven aan dat belangen van de organisaties ondergeschikt zouden moeten zijn. *‘Vertegenwoordigers in het samenwerkingsinitiatief zouden elkaar niet als concurrenten moeten zien, maar als collega’s. En als je het dan hebt over samenwerking, dat kan dan wel eens lastig zijn omdat niet iedere organisatie daar zo instaat.’ (Vrouw, Zorg).* Het wordt door meerdere participanten aangegeven dat het belangrijk is om duidelijke afspraken te maken om deze dubbele loyaliteiten te voorkomen. Dit kan ook te maken hebben met het feit dat organisaties vanuit de inkoop Jeugd vanuit de gemeente ook elkaars concurrent zijn en er daardoor ook andere belangen spelen. Er is in alle regio’s/gemeenten wel ruimte voor *dialogo* over dit soort verschillende belangen. Participanten melden dat dit ook makkelijker wordt omdat je elkaar leert kennen en met regelmaat ziet. Al verschilt het per persoon in hoeverre je daar open feedback op kan geven naar elkaar.

De participanten geven aan dat de *toewijding aan het proces* over het algemeen positief is. Meerdere participanten geven aan hier trots op te zijn. Mensen zouden in het algemeen gemotiveerd zijn om deel te nemen aan het samenwerkingsinitiatief, al wordt ook gesteld dat er altijd verschil merkbaar is tussen mensen. *‘Iedereen wil heel graag meedoen, dat hebben we allemaal gelijk, vervolgens zet niet iedereen zich in gelijke mate in, maar dat is nou eenmaal altijd zo, dat kan ook niet anders.’ (Vrouw, Zorg, Zoetermeer).* In een van de regio’s/gemeenten gaven enkele participanten aan het proces niet volledig te ondersteunen, omdat de gemaakte besluiten tijdens het proces niet door eenieder in dezelfde mate ondersteund zijn.

Volgens de participanten is het *vertrouwen over het algemeen goed*. Enkele keren wordt genoemd dat wanneer je intensief samenwerkt, dit uiteindelijk de banden versterkt en het vertrouwen in elkaar. Dit vormt volgens enkele participanten de basis van goede samenwerking. *‘Ja maar dat begint gewoon in de basis bij dat de mensen met elkaar willen werken... en ja met elkaar van hun eigen individuele belang kunnen afstappen en echt willen gaan voor het collectief, het collectieve belang. Het is in de hulpverlening zo, maar ook op politiek niveau, als het klikt tussen mensen, dan ga je als een speer.’ (Vrouw, Zorg, Dalfts).* Participanten geven in deze context vaker aan dat het erom gaat dat je elkaar leert kennen, want als je elkaar al kent, haak je vaak toch wat eerder aan.

4.3. De procesuitkomsten

Wanneer het gaat over het *beeld van elkaars werk* zijn veel participanten positief gestemd. Binnen de samenwerkingsinitiatieven is het beter inzichtelijk gemaakt wat de ander doet. *‘Maar je moet elkaar wel blijven zien, elkaar wel blijven ontmoeten, om dat dus ook te blijven behouden.’* (Vrouw, Zorg, Dalfsen). Wanneer het daarbij specifiek gaat over het *beeld dat juristen en zorgverleners van elkaars werk hebben*, geven participanten nog wat knelpunten aan. Juristen stellen zorgverleners niet altijd te volgen, met name door het gebruik van jargon. Zorgverleners geven eveneens aan het vermoeden te hebben dat juristen niet altijd weten wat de verschillende zorginstanties precies doen en waar ze de zorg vandaan moeten halen.

Juristen geven aan dat er bij hulpverleners soms onvoldoende kennis is over juridische zaken. Een jurist zegt hierover het volgende: *‘Zorg en recht ja dat klinkt allemaal heel mooi, maar juristen kijken gewoon echt anders naar casussen dan dat hulpverleners dat doen. En hulpverleners moeten die juridische aspecten dan maar allemaal weten, maar ik vind het niet verwonderlijk dat dit minder aandacht en minder interesse heeft bij hun.’* (Vrouw, Jurist, Zeeland). Verschillende participanten uit de zorgdiscipline bevestigen dit. Verschillende juristen geven tot slot aan dat met name advocaten vaak als boosdoener gezien worden en voor een van de ouders gaan staan, maar dat dit vaak ook een stuk beeldvorming is en er ook misverstanden bestaan over hoe advocaten werken. *‘Dan mist toch bepaalde info over hoe werkt het, hoe pakken zij het aan.’* (Vrouw, Gemeente, Dalfsen).

Volgens de participanten heeft het samenwerkingsproces de *professionals onderling meer begrip* gegeven. Doordat de professionals vaker met elkaar aan tafel zitten, begrijp je elkaars rol beter en ontstaat er meer begrip. Wanneer juristen en zorgverleners elkaars taal niet begrijpen, kunnen ze elkaar binnen het samenwerkingsinitiatief vragen om uitleg. Door een van de participanten wordt hierover het volgende gesteld: *‘Het onbegrip tussen juristen en zorgverleners bestaat deels nog steeds maar het samenwerkingsinitiatief draagt wel bij aan de verbetering hiervan.’* (Vrouw, Zorg, Haaglanden).

Daarnaast wordt gesteld dat de samenwerking ertoe heeft geleid dat er *meer expertise beschikbaar* is en de professionals in het samenwerkingsinitiatief kundiger zijn geworden omdat ze steeds meer weten en leren. *‘Als je met elkaar in de samenwerking zit, dan kun je ook elkaars expertise ervaren en ook respecteren en ook verrijken en aanvullen, er komt dan zoveel meer uit.’* (Vrouw, Zorg, Zoetermeer).

Wanneer het gaat over de *bekendheid van het samenwerkingsinitiatief voor (externe) professionals*, wordt door een van de participanten het volgende gesteld: *‘Het is meer een netwerkgebeuren, dus dat de professionals elkaar vinden wanneer ze iets hebben, dan dat de*

cliënten ons vinden' (Vrouw, Gemeente, Dalfts). Dit wordt door participanten in meerdere regio's/gemeenten genoemd. Ook wordt er in enkele van de regio's/gemeenten aangegeven dat er meer extern naar het samenwerkingsinitiatief verwezen wordt. *'Nou wat al heel goed gaat, is dat de professionals ons goed weten te vinden en met allemaal vragen bij ons terecht komen.'* (Vrouw, Zorg, Haaglanden).

Een belangrijke uitkomst zijn de *kortere lijntjes tussen professionals*. Dit wordt door veel participanten bevestigd in alle regio's/gemeenten. Met name participanten uit kleiner gemeenten noemen dat de lijntjes heel kort zijn en iedereen makkelijk benaderbaar is. *'Wat ik wel merk is dat de samenwerking gewoon veel beter is. Je weet beter wat de ander heeft dus als jij merkt dat je de ouder niet goed kan helpen, dan pleeg je even een telefoontje naar je collega en dan zeg je joh ik denk dat dit misschien ouders zijn die passend zijn of baat kunnen hebben bij jullie. Dan kun je even met elkaar sparren.'* (Vrouw, Zorg, Zoetermeer).

Gesteld wordt dat de professionals elkaar beter weten te vinden nu ze intensiever met elkaar optrekken, waardoor kennis sneller wordt gedeeld en onderling meer naar elkaar doorverwezen wordt. Verschillende participanten in verschillende disciplines stellen dat je dan beter weet voor welke vragen je wie moet hebben.

Door enkele participanten wordt ook genoemd dat het samenwerkingsproces de lijntjes met juristen korter maakt, dat de stap makkelijker gezet is om een advocaat te bellen en te zeggen dat je iets niet snapt. Op het moment dat je weet wie iemand is, dan kun je diegene ook makkelijker benaderen, en beter weten wat zijn insteek is. *'Dus niet dat je denkt van oh help die advocaat wil ik niet bellen, nee ik bel die advocaat gewoon, is ook maar een mens.'* (Vrouw, Jurist, Zeeland).

Tot slot wordt gesteld dat er tot op bepaalde hoogte een *beter sluitend aanbod is gecreëerd*. Doordat er meer is samengewerkt, is duidelijker geworden wat er geboden wordt en hoe er nog meer geboden kan worden, in het ontwikkelen van nieuw aanbod in de specifieke regio/gemeente. *'Dit leidt uiteindelijk tot een betere opbouw in de hulp.'* (Vrouw, Zorg, Brabant). Volgens enkele van de participanten gaat het echter (nog) niet zozeer over nieuw aanbod, maar meer over het verbeteren en goed reguleren van het bestaande aanbod.

4.4. Belemmerende factoren voor samenwerkingsproces en procesuitkomsten

Participanten noemen meerdere factoren die de samenwerking kunnen bemoeilijken. Elke participant heeft het hierbij over de *extra kosten voor de moederorganisatie*. Het samenwerkingsinitiatief is iets dat mensen naast hun bestaande werk doen en deels wordt dat betaald vanuit de organisaties, maar het is wel iets dat een spanningsveld kan geven. De ene

organisatie is daarbij flexibeler dan de andere. *'De ene organisatie zegt nou wij vinden dit belangrijk voor gezinnen om hier de samenwerking te hebben of te zoeken ondanks dat we hier niet voor betaald krijgen. De andere zeggen ja dat is eigenlijk niet echt mogelijk binnen de werktaken die uitgevoerd moeten worden voor de organisatie zelf. Dus hangt echt af van ruimte die je krijgt.'* (Vrouw, Zorg, Zoetermeer).

Een andere belangrijke factor die hierbij vaak genoemd wordt, is het *gebrek aan tijd*. Iedere professional heeft ook andere prioriteiten en heeft de focus meestal bij de eigen organisatie liggen. Eigen drukke agenda's lijken een grote rol te spelen. Een van de participanten – een jurist – stelt: *'Innovatie en het hebben van een wachlijst kunnen met elkaar schuren.'* (Vrouw, Jurist, Brabant). Aangegeven wordt dat de wil om samen te werken er meestal wel is. Echter, wanneer het gaat over een *gebrek aan motivatie*, wordt door participanten in iedere regio/gemeente aangegeven dat de motivatie soms af begint te nemen. Genoemd wordt dat wanneer de energie wat wegzakt, dat organisaties zich weer wat meer terugtrekken op hun eigen terrein. Gesteld wordt door enkele participanten dat het belangrijk is om scherp te blijven, omdat de samenwerking anders misschien in duigen valt.

Daarnaast lijken *spanningen tussen zorginstanties en gemeente* het samenwerkingsproces soms te bemoeilijken. Een van de participanten vanuit een zorginstantie zegt daarover het volgende: *'We hebben ze wel nodig, maar ik denk niet dat zij in de advisering een belangrijke rol zouden kunnen hebben. Ik denk dat ze eerder op de rem zouden gaan staan, omdat zij binnen de vaste kaders en procedures denken. En wij denken juist buiten de vaste kaders, wij denken juist out of the box. Dat is gewoon heel erg belangrijk.'* (Vrouw, Jurist, Brabant). Een mogelijke beperkende rol van de gemeente wordt door meer participanten genoemd. Zo wordt een paar keer gesteld dat wanneer de gemeente zich er te veel mee gaat bemoeien het proces waarschijnlijk alleen maar bureaucratischer en trager zal verlopen.

Ook *spanningen tussen zorginstanties en juridische instanties* lijken een rol te spelen. Een van de participanten stelt bijvoorbeeld het volgende: *'Wat ik merk is dat advocaten vaak functioneel denken en hulpverleners vaak meer in processen. Waardoor je verwachtingen krijgt met elkaar die niet altijd kloppen.'* (Man, Zorg, Zeeland). Een andere participant, uit een andere discipline, stelt iets soortgelijks: *'Zorgverleners moeten creatieve dingen kunnen bedenken, en erna pas kijken of het binnen de kaders past. Het in een vroeg stadium al betrekken van juristen kan hier belemmerend bij werken, omdat zij vaak al eerder beren op de weg zien wat betreft de mogelijkheden.'* (Vrouw, Jurist, Brabant).

Daarnaast wordt genoemd dat advocaten niet altijd bereid lijken om deelzaam te zijn over hun werkwijze en cliënten, mede omdat zij vertrouwelijk werken. Daarom zouden zij soms terughoudend zijn in het opzoeken van de samenwerking met zorginstanties. Sommige advocaten willen dat ook helemaal niet volgens enkele van de participanten. *‘Je merkt dat advocaten soms, ook al zijn het familierechtadvocaten, dat niet hebben, dus die dan de zorg voor de kinderen uit het oog verliezen omdat zij de moeder verdedigen of voor vader opkomen en dus op dat juridische gaan zitten en te weinig op de zorg.’ (Vrouw, Zorg, Haaglanden).*

De rechterlijke macht beroept zich volgens enkele participanten vaak op hun onpartijdige positie wanneer het gaat over samenwerking tussen de ketenpartners op het gebied van complexe scheidingen, omdat het voor hen lastig is om zaken open te discussiëren. Enkele van de participanten geven tot slot aan dat het niet veel zin heeft om ook andere juristen zoals een notaris te betrekken in het samenwerkingsinitiatief, omdat de doelgroep wat betreft problematiek vaak te veel afwijkt.

4.5. Faciliterende factoren voor samenwerkingsproces en procesuitkomsten

Een faciliterende factor die duidelijk naar voren komt, is de *ruimte vanuit de moederorganisatie*. Om het samenwerkingsproces levensvatbaar te houden is dit een belangrijke factor. Dit wordt meerdere keren benoemd. Organisaties zouden meer tijd en ruimte moeten creëren. Een belangrijk punt hierbij is de rol van *geld*. Geld wordt door iedere participant benoemd. Op dit moment is het vaak zo dat enkele mensen die wat meer werk verrichten binnen een samenwerkingsinitiatief – de coördinatoren - een klein budget krijgen zodat ze iets meer vrijgespeeld kunnen worden. Eenvoudig gezegd geven participanten aan dat hoe meer geld je hebt, hoe makkelijker het allemaal lukt. Meerdere keren wordt aangegeven dat de betreffende gemeente zwaarder in zou kunnen zetten op het ondersteunen van het samenwerkingsinitiatief. *‘Ik denk dat zo’n organisatie goed en stevig neerzetten ook veel geld kost, daarin zie ik nog wel ruimte voor verbetering.’ (Vrouw, Jurist, Zoetermeer).* Enkele regio’s/gemeenten zijn ook in gesprek met gemeenten om de subsidiebudgetten te vergroten. Er zijn ook enkele professionals bij de samenwerkingsinitiatieven betrokken die niet voor een baas werken, waardoor het volledig onbetaalde uren zijn die ze in het samenwerkingsinitiatief stoppen.

Helderheid in doelen wordt daarnaast ook vaak genoemd door de participanten. Dit wordt ook gelinkt aan het voorkomen dat de motivatie inzakt. Het is belangrijk dat helder blijft wat gedaan moet worden met elkaar, het is niet helpend wanneer dit vaag wordt. *‘Dus niet in de lucht blijven zweven, maar dat alles een goede basis heeft en inzichtelijk is. Ook*

waar we naartoe gaan.' (Vrouw, Zorg, Brabant). In het algemeen wordt wel aangegeven dat het bezig zijn met innoveren iets is waar mensen de noodzaak van inzien en *motivatie* uit halen. *'Het is heel helpend wanneer mensen met passie ergens aan werken, dan kunnen dingen ook goed opgezet worden.'* (Vrouw, Zorg, Haaglanden). Het hebben van *face-to-face contact* speelt daarnaast ook een positieve rol. Het belang om elkaar geregeld te zien en in open dialoog met elkaar te spreken wordt meerdere keren genoemd. *'Ik denk het feit dat ze bij elkaar zitten, en elkaar dus af en toe zien en de vinger erop houden. Ja dat doet heel veel met de samenwerking.'* (Vrouw, Gemeente, Zoetermeer).

Wanneer het gaat over *leiderschap*, geven participanten vaak aan dat er een duidelijke leider zou moeten zijn. *'Het is ontzettend helpend wanneer er iemand is die de keten kan mobiliseren en enthousiast kan maken.'* (Vrouw, Zorg, Brabant). Aan de andere kant wordt *gelijkwaardigheid* in de vorm van een zelf-organiserend team zonder leider ook genoemd als factor die de samenwerking vergemakkelijkt. De 'bovenste laag' wordt in dit geval alleen gebruikt wanneer het echt nodig is. *'Kijk dat wij nu in gezamenlijkheid dingen beslissen, of dat wij gezamenlijk dingen beslissen en daar zit dan nog een leidinggevende boven die dan zegt ja dat gaat niet gebeuren... ja dan haal je heel wat kracht weg denk ik.'* (Vrouw, Zorg, Zoetermeer).

4.6. De effectiviteit van de hulpverlening

4.6.1. Werkzame elementen voor eindgebruiker

Bijna alle participanten vinden het *nog te vroeg om iets te zeggen over effectiviteit* van de hulp voor de uiteindelijke gebruiker. De samenwerkingsinitiatieven zouden nog te kort bestaan om effecten te meten en te weten of de kwaliteit van de hulpverlening veranderd is. *'Maar ja je kunt je wel afvragen is het glas halfvol of halfleeg, wat we hier dus wel hebben is in ieder geval een samenwerkingsstructuur.'* (Vrouw, Gemeente, Brabant). Door de meeste participanten wordt aangegeven dat er al stappen zijn gezet om dit proces in beweging te krijgen, maar dat het nog te vroeg is om te spreken van resultaat. Er is al meer samengewerkt en er zijn nieuwe dingen ontstaan, maar het bevindt zich vaak nog op het level van het meekrijgen van de professionals.

Wat echter door participanten in iedere regio/gemeente wordt genoemd is dat er door de samenwerkingsinitiatieven meer aandacht is voor een *specifiekere screening op het probleem*. *'Waar eerder snel een bepaalde vorm van hulpverlening of bemiddeling werd ingezet, wordt er nu meer op maat hulp geboden, met een analytische fase.'* (Vrouw, Zorg,

Brabant). Niet elk aanbod past bij de vraag die gesteld wordt, dus het is belangrijk om breder te kijken dan je eigen aanbod, echt te kijken naar wat past bij de behoeften van het gezin. Hierbij wordt ook genoemd dat scheiden veel verschillende fases heeft, en dat in ieder fase mogelijk iets anders nodig is. *'Daarnaast kunnen de problemen bij verschillende plekken liggen, in de meest extreme gevallen kan huiselijk geweld of een persoonlijkheidsstoornis een rol spelen.'* (Vrouw, Jurist, Zeeland). Hier kan nu beter op ingespeeld worden, ook in gevallen van complexe scheidingen.

Volgens enkele participanten zou de *hulp sneller passend* zijn voor de cliënt nu er meer samengewerkt wordt tussen de partijen. *'Wanneer alle takken van sport verzameld zijn, zeker in een gemeenschappelijk punt met een gezamenlijk doel, dan heb je overal heel korte lijnen en directe ingangen. Dus als er ergens spoed bij is, dan heb je je ingang, en dat is vooral voor hulpverlening in acute gevallen superfijn.'* (Vrouw, Gemeente, Zoetermeer). Op deze manier kan tijdig ingehaakt worden op complexe echtscheidingsituaties en kan voorkomen worden dat er verschillende partijen tegelijkertijd bezig zijn met een gezin. Hierdoor zouden cliënten beter bediend kunnen worden.

Tot slot wordt *laagdrempeligere hulp* genoemd als werkzaam element voor de eindgebruiker. Met name de participanten in de gemeenten met een echtscheidingsloket spreken over het voordeel van laagdrempelige hulp naar de burgers toe. *'Ja weet je ik denk dat je het voor de burgers gewoon heel laagdrempelig moet maken. En zo 'n loket helpt daar zeker bij.'* (Vrouw, Zorg, Dalfsen). Enkele participanten stellen dat steeds meer mensen het echtscheidingsloket weten te vinden met hun eerste vragen. Andere participanten stellen juist het tegenovergestelde, dat de gezinnen het samenwerkingsinitiatief nog veel beter moeten kunnen vinden. *'De cliënt vindt ons dus toch nog voornamelijk door loketjes die er her en der gewoon nog zijn.'* (Vrouw, Gemeente, Dalfsen). Een participant in een regio/gemeente zonder loket zegt het volgende: *'Ja ik denk dat de hulp meer passend is geworden, maar of het ook meer laagdrempelig is, ik denk dat het daarvoor meer verspreid moet worden naar de wijkteams.'* (Vrouw, Zorg, Brabant).

4.6.2. Verbeterpunten

Allereerst wordt vaak gesteld door de participanten dat er een *verandering op organisatieniveau* nodig is. De vertegenwoordigers van de verschillende organisaties moeten onder de aandacht brengen waar het samenwerkingsinitiatief mee bezig is. Het kan niet alleen iets zijn dat een klein clubje bedacht heeft, het zal vallen of staan bij hoe het geïmplementeerd wordt in de hele keten en hoe iedereen bereikt wordt. *'Je zit niet met alle hulpverleners aan*

tafel, kan ook niet, en hoe zorg je dan dat het van de mensen die dit nu (mee)bedenken en expertise hebben ook gewoon in alle lagen van iedere organisatie terecht komt. (Vrouw, Zorg, Brabant). Volgens enkele participanten wordt binnen de eigen organisatie nog wel eens enige drempelvrees gevoeld wanneer het bijvoorbeeld gaat over het benaderen van een advocaat, maar is dit anders voor de mensen in het samenwerkingsinitiatief zelf. Ook wordt door enkele participanten het voorbeeld genoemd dat binnen de gemeente een jeugdconsulent goed op de hoogte kan zijn van het werk van het samenwerkingsinitiatief, maar dat iemand anders daar het lijntje naar de werkgroep helemaal niet heeft liggen.

Ook wordt genoemd dat een *verandering van beroepsgroepen* nodig is. *‘Wat het mooiste zou zijn is dat je op een andere manier naar een scheiding kunt gaan kijken. Dus niet dat je zorg en recht en gemeente inpast in de samenwerkende structuur die er nu is, maar dat je vanuit een heel andere kader gaat kijken naar echtscheidingen. Dus dat we ook juridisch met een andere procedure gaan werken.’* (Vrouw, Jurist, Brabant). Enkele participanten noemen daarbij ook dat de tendens op dit moment mee lijkt te werken, omdat landelijk nu meer valt dat advocaten het conflict soms kunnen verergeren en dat het juridische systeem anders ingericht moet worden. Door deze tendens kan de samenwerking met de juridische partners makkelijker gezocht worden. *‘De wereld met de advocaten en de mediator die is ook wel in beweging, maar die sluiten niet aan bij zo ’n overleggen wanneer het gaat over nieuw aanbod of samenwerken. Daar moeten we zelf ook nog meer aandacht aan besteden.’* (Vrouw, Gemeente, Brabant).

Veel participanten in verschillende regio's/gemeenten stellen dat *meer betrokkenheid van juristen* gewenst is. Met name een lijntje met de advocatuur is voor verbetering vatbaar, stellen enkele participanten. Maar ook wanneer één advocaat enthousiast deelneemt aan het samenwerkingsinitiatief, wil dat niet zeggen dat de gehele beroepsgroep aangelijnd is, en ook niet dat er van bovenaf in de beroepsgroep afspraken gemaakt worden over richtlijnen voor alle advocaten.

Hierbij blijft het creëren van een *beter begrip tussen zorgverleners en juristen* ook een punt dat vaker genoemd wordt door de participanten. *‘Waar kunnen we elkaar vinden en waar kunnen we elkaar versterken. Ja daar gaat het om. En daar zijn nog wel aantal slagen in te maken.’* (Man, Zorg, Zeeland). Het lijkt door meerdere participanten wenselijk gevonden te worden om meer informatie-uitwisseling mogelijk te maken. Op deze manier heb je een gezin vroegtijdiger in beeld en kan meer aandacht worden geschonken aan het belang van het kind. *‘Maar het knelt enorm met de privacy regels, dus dat vind ik ook een hele lastige. Maar zou*

wel fijn zijn als juristen zich daar eens helemaal in gingen verdiepen, wat we daar nou mee zouden kunnen. (Vrouw, Jurist, Brabant).

Door enkele participanten wordt daarnaast gesteld dat het belangrijk zou zijn om sneller van de 'voorkant' naar de 'achterkant' van het hulpverleningsproces te gaan. Volgens een van de participanten *'pruttelt het voorliggende veld soms te lang door met heftige zaken die spelen bij een echtscheiding'* (Vrouw, Zorg, Dalfsen). Het kan bijvoorbeeld zijn dat maatschappelijk werk denkt dat ze iets nog prima zelf kunnen, maar eigenlijk te weinig juridische kennis hebben, waardoor de zaak eerder kan escaleren. De gedachte dat iets eerst via het lokale veld naar een specialist moet, zou losgelaten moeten worden. Dit wordt ook bevestigd door een participant uit een andere regio/gemeente: *'Wanneer is iets normale echtscheidingsproblematiek en hoort het bij maatschappelijk werk, en wanneer is er sprake van escalerende problematiek waarbij je echt specialistische kennis nodig hebt... dat wordt niet altijd goed gezien.'* (Vrouw, Zorg, Zoetermeer). Het zou concreter weggezet kunnen worden waar de grenzen liggen tussen organisaties, ofwel meer duidelijk over wanneer het nodig is om op te schalen of af te schalen.

Daarnaast geven enkele van de participanten aan dat het bevorderlijk zou zijn wanneer *hulpverleners zelf sneller kunnen opschalen*. Momenteel kunnen hulpverleners vaak verwijzen naar vrijwillige hulp, maar ze hebben geen mandaat om ouders ook daadwerkelijk te verwijzen. Wanneer het over zwaardere hulp gaat dan moet dit via de gemeente. *'Het zou mooi zijn als de overheid daar iets in zou kunnen regelen, het mandaat om aan te melden bij zwaardere hulp, dan kun je het scheidingsproces ook versnellen en verergert het minder snel.'* (Vrouw, Zorg, Haaglanden).

Hieraan tegengesteld stellen andere participanten – met name gemeenteambtenaren – juist dat er *meer aandacht voor de 'voorkant' van het hulpverleningsproces en preventie* zou moeten zijn. Enkele participanten stellen dat voor het samenwerkingsinitiatief in hun specifieke regio/gemeente 'achterin' het hulpverleningsproces gestart is, en dat nu naar de 'voorkant' bewogen moet worden. *'Wat ik heel erg interessant vind rondom het vraagstuk complexe scheidingen is wat je ziet dat deze groep vooral met de tweedelijns interventies bezig zijn, dus echt het puntje van de piramide. Uiteindelijk wil je die complexe scheidingen natuurlijk voorkomen. Dus ik wil heel graag naar de voorkant. En die partners die vind ik eigenlijk nog onvoldoende aangehaakt'* (Vrouw, Gemeente, Brabant). Ook in een andere regio/gemeente geeft een gemeenteambtenaar een soortgelijk verbeterpunt, zij stelt daarbij: *'Uiteindelijk loont de investering in de preventie. Maar dat is natuurlijk een langere adem. Dus dat is altijd wel een beetje een spanningsveld.'* (Vrouw, Gemeente, Zoetermeer).

Betere signalering (en de rol van de sociale omgeving) zou meer aandacht moeten krijgen volgens participanten in verschillende regio's/gemeenten. *'We proberen wel voet tussen de deur te zetten als het gaat van hee, wie kun je inschakelen, waar kun je heen bellen als je dit en dit signaleert. Dat is dat wel hele belangrijke functie natuurlijk, de signalering, de signalen die opgevangen worden, ook door mensen in verenigingen enzovoort.'* (Vrouw, Zorg, Dalfsen). Veel participanten geven aan dat de *doelgroep lastig te bereiken* blijft. *'Ook al maak je een samenwerkingsinitiatief, en hebben we een bijeenkomst samengesteld voor de mensen zelf, dan komen alsnog weinig mensen.'* (Vrouw, Gemeente, Dalfsen). In alle regio's/gemeenten wordt er aandacht besteed aan het beter zichtbaar maken van het samenwerkingsinitiatief voor de cliënten.

Participanten uit alle regio's/gemeenten geven aan dat *uitwisseling tussen regio's* zeer gewenst is. *'Ja denk wel dat we heel veel van elkaar zouden kunnen leren, dus dat het handig zou zijn om informatie uit te wisselen.'* (Vrouw, Gemeente, Zeeland). Op deze manier kan een beeld gegeven worden van wat er in andere gemeenten werkt. Ook geven enkele participanten aan dat het mooi zou zijn wanneer dit soort initiatieven ook navolging vinden in andere steden. Wanneer het gaat over *initiatief op overheidsniveau* zegt een participant het volgende: *'Uiteindelijk als ik eraan denk welke kant we uit moeten zoeken, dat we gewoon door het land heen allemaal scheidingspunten zouden moeten hebben en dat daar ook gewoon landelijk geld voor is. Gewoon geld om mensen de uren te geven om al die energie erin te steken. Denk dat het hele bak met geld kost, maar het uiteindelijk ook veel kan opleveren.'* (Vrouw, Jurist, Zoetermeer). Meerdere participanten geven hierbij aan dat ze nieuwsgierig zijn naar wat er landelijk speelt en of het betreffende samenwerkingsinitiatief mogelijk een pilot kan worden die landelijk ondersteund wordt. Een participant geeft daarbij het volgende aan: *'je moet aansluiten bij wat er al is, je moet niet nog eens iets extra's gaan doen.'* (Vrouw, Zorg, Brabant).

Tot slot is het een belangrijk punt dat de samenwerkingsinitiatieven aan een *betere eigen effectiviteitsmeting* zouden moeten doen. Met name de gemeenteambtenaren geven dit aan. *'Er is behoefte aan meer interne metingen naar effectiviteit, ook vanuit de overheid.'* (Vrouw, Gemeente, Brabant). De gemeente monitort in enkele regio's/gemeenten de vragen die binnenkomen bij het loket. Gevraagd wordt of de ouders baat hebben gehad bij het advies en of ze uiteindelijk bij de juiste hulp zijn aangekomen. Vervolgens wordt echter niet gecheckt of ze zich ook daadwerkelijk aanmelden bij de hulporganisatie. In een van de regio's/gemeenten worden gesprekken gevoerd over impactmonitoring. *'Eigenlijk is dat een ingewikkeld vraagstuk, waarvan ik zou willen dat ze zich wat meer voor gaan inzetten, terwijl*

het inhoudelijk gezien natuurlijk allemaal mensen zijn die veel meer geneigd zijn om op die inhoud te gaan zitten. Hee we hebben hier een gat, we hebben dit nog nodig. Terwijl... ja je moet het beide doen. Je moet ook die slag gaan slaan van aan welke knop moeten we nu gaan draaien. En dan heb je die gegevens gewoon nodig.' (Vrouw, Gemeente, Zoetermeer).

5. Conclusie & Discussie

Algemeen doel van deze studie was om inzicht te verkrijgen in de manier waarop enkele multidisciplinaire samenwerkingsinitiatieven op het gebied van complexe scheidingen vormgegeven zijn, hoe de samenwerking wordt ervaren in de praktijk, wat de uitkomsten zijn van het samenwerkingsproces, wat de belemmerende en faciliterende factoren zijn, en welke werkzame elementen aan te dragen zijn voor de effectiviteit van de uiteindelijke hulp die geboden kan worden aan gezinnen in een complexe scheidingssituatie. In dit hoofdstuk zullen de conclusies die getrokken kunnen worden uit de resultaten worden bediscussieerd, gevolgd door de limitaties en aanbevelingen van deze studie.

5.1. *Vormgeving samenwerkingsinitiatief*

De vormgeving van het multidisciplinaire samenwerkingsinitiatief tussen professionals uit de zorg, het recht en gemeente is deels overeenkomstig tussen de verschillende regio's en gemeenten, maar er zijn ook verschillen te onderscheiden. Wanneer het over de betrokken partijen gaat, is een eerste belangrijke overeenkomst dat in elk samenwerkingsinitiatief relevante partijen van de 0-lijn tot de 2^e-lijn betrokken zijn. In iedere regio/gemeente komt naar voren dat de juridische partijen niet altijd fysiek deelnemen aan het samenwerkingsverband en minder snel het initiatief nemen tot samenwerken, in ieder geval niet in gelijke mate als de zorgpartners. Dit sluit aan bij een resultaat uit een eerder onderzoek dat bij het creëren van nieuwe vormen van samenwerking meer draagvlak zou moeten bestaan voor een evenwichtige samenstelling tussen hulpverlenende professionals en vertegenwoordigers van het recht (De Swart, Bunthof, & Stolper, 2017).

Het is niet altijd duidelijk of de juristen zelf een duidelijkere rol zouden willen spelen in het samenwerkingsinitiatief. De zorgprofessionals en gemeenteambtenaren nemen vaak genoeg met het kunnen benaderen van juristen indien nodig. Ondanks het streven om alle relevante partijen uit de 0-lijn tot de 2e-lijn te betrekken, zijn meestal slechts één of twee professionals uit een organisatie betrokken bij het samenwerkingsinitiatief. De rest van de organisatie is niet altijd voldoende op de hoogte. Het bereik in de gehele keten op het gebied van een samenhangende aanpak bij complexe scheidingen is daarmee nog niet voldoende.

De rol van de gemeente komt niet altijd overeen in de regio's/gemeenten. De meer formele regie rondom de samenwerking – met name met betrekking op het faciliteren en houden van toezicht – ligt meestal bij de gemeente. De coördinatie van de samenwerking in de uitvoeringspraktijk ligt vaak bij een van de zorginstanties. Om deze reden zit de

betreffende jeugdconsulent uit de gemeente niet altijd fysiek bij de overleggen. In enkele van de regio's/gemeenten neemt de jeugdconsulent uit de gemeente echter wel de coördinerende taak op zich. Dit bevestigt de bevinding uit een eerdere studie dat gemeenten vaak nog zoekend zijn naar hun rol, het is voor hen soms onduidelijk of zij partner zijn van de betrokken organisaties of alleen financiers (Van Montfoort et al., 2018).

De rol van de wijkteams lijkt in alle betrokken regio's/gemeenten nog verder uitgediept te kunnen worden. In de kleinere gemeenten lijkt er overigens meer aandacht te zijn voor het betrekken van kleinere partijen, die ook relevant zijn voor de samenwerking. Dat de GGD en GGZ instanties zijn die vaak gemist worden in samenwerkingsinitiatieven op dit gebied, is iets dat al eerder naar voren is gekomen in een studie (De Swart, Bunthof, & Stolper, 2017).

Het organiseren van de samenwerking op regionaal of gemeentelijk niveau heeft in beide gevallen zowel voor als nadelen. Belangrijk punt hierbij is de vraag hoe het zorglandschap in het algemeen is ingericht, regionaal of gemeentelijk. Daarbij dient aangesloten te worden. Uitgaande van de resultaten lijkt gemeentelijke samenwerking vaak eenvoudiger te realiseren dichterbij aan te sluiten op de uitvoeringspraktijk.

Wat betreft de gemaakte afspraken over de contactmomenten van het samenwerkingsinitiatief, variëren regio's/gemeenten onderling weinig. De werkgroepen/kernteams binnen het samenwerkingsinitiatief komen in iedere regio/gemeente eens in de zes tot acht weken bij elkaar en er zijn sub-werkgroepen gevormd die vaker samenkomen. Het betrekken van managers en directeuren bij het maken van afspraken is een belangrijk element in de vormgeving van het samenwerkingsinitiatief.

Op het gebied van de intensiteit van het samenwerkingsinitiatief zijn naast enkele overeenkomsten ook de grootste verschillen merkbaar tussen de regio's/gemeenten. Een belangrijke overeenkomst is dat de samenwerking vaak blijft steken op het niveau van het creëren van de condities/randvoorwaarden, ofwel in het meekrijgen van de partijen en het bewerkstelligen van de middelen. Ook het creëren van een overzicht van het aanbod in de specifieke gemeente staat in alle betrokken regio's/gemeenten nog centraal. Overeenkomstig hebben de samenwerkingsinitiatieven vaak wel een gezamenlijke site ontwikkeld, waarop relevante informatie en het beschikbare aanbod gevonden kan worden.

Verschillen tussen regio's/gemeenten zijn met name merkbaar bij het uitwisselen van expertise en het overleggen op casusniveau. Te denken is hierbij aan de vormgeving van een multidisciplinair overleg voor vastgelopen casussen, of de ontwikkeling van meetinstrumenten. Een van de regio's/gemeenten is beduidend verder in het ontwikkelen van

nieuwe dingen dan de andere regio's/gemeenten, met name doordat er meer gedaan wordt met uit de hand gelopen scheidingen. Het is daarbij noodzakelijk dat er aandacht is voor een goede verspreiding van de meetinstrumenten over de samenwerkende keten, met eventueel de benodigde trainingen. Dit sluit aan bij een eerdere studie waarin wordt gesteld dat de introductie van meetinstrumenten slechts een eerste begin zijn van een ontwikkeling richting een beter onderbouwde aanpak van conflictscheidingen (De Ruijter & Van Pol, 2017).

Een ander belangrijk verschil tussen de samenwerkingsinitiatieven focust zich op het wel of niet hebben van een echtscheidingsloket. In enkele van de betrokken regio's/gemeenten is een echtscheidingsloket gecreëerd, met daarbij de benodigde lijntjes naar de betrokken organisaties waarnaar verwezen kan worden. Dit loket staat in verbinding met de partijen in het betreffende samenwerkingsinitiatief. Ouders en kinderen kunnen hier op een duidelijke plek terecht met de eerste vragen rondom een echtscheiding en worden eventueel doorverwezen naar de juiste hulp. Dit sluit aan bij het idee dat er een centraal punt moet zijn, waar informatie samenkomt, zowel voor de professionals als voor de cliënt. Aangegeven wordt dat dit ook in de vorm kan van een persoon, een soort verbinder met goede kennis over de stand van zaken. Het preventieve aspect van het echtscheidingsloket focust op het feit dat het een duidelijke plek is waar je hulp kan krijgen en waar hulp vroegtijdig ingezet kan worden. Het loket zou daarnaast ook ervoor kunnen zorgen dat risico's eerder opgemerkt worden, waardoor doorverwezen kan worden naar zwaardere hulp. Het is echter wel de vraag of dit allemaal op een centrale plek kan, of dat werkbaar is.

Meestal is dit loket gekoppeld aan de gemeente (en het loket dat hier mogelijk al was) en is het een professional vanuit het jeugdteam van die de gezinnen te woord staat, maar het kan ook vanuit een zorgorganisatie opgezet zijn. Het is belangrijk dat de professionals die het loket bemannen goed op de hoogte zijn van hetgeen de verschillende betrokken partijen doen en wat hulpaanbod precies is. In de meeste gevallen lijken deze professionals 'ingewerkt' te zijn door bijvoorbeeld een advocaat om de eerste vragen op te kunnen vangen, ook maken ze gebruik van de sociale kaart van het aanbod zoals gecreëerd vanuit het samenwerkingsinitiatief. In geen van de gevallen lijkt een wijkteam direct gekoppeld aan het echtscheidingsloket. Het koppelen van een eventueel echtscheidingsloket aan wijkteams zou het loket mogelijk nog iets laagdrempeliger maken, omdat genoemd wordt dat ouders met dit soort problematiek niet altijd naar een gemeente toe willen stappen.

5.2. Het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten

In deze studie stond daarnaast het subjectieve samenwerkingsproces centraal en de procesuitkomsten op het niveau van de professional. In het algemeen kan gesteld worden dat de professionals in de samenwerkingsinitiatieven positief zijn over de samenwerking. Het overkoepelende doel van de samenwerking is in alle regio's/gemeenten duidelijk en overeenkomstig, zowel voor professionals in gemeente, de zorg als het recht. In de basis gaat het om een aantal professionals die bij elkaar komen omdat ze het beter willen doen voor gezinnen in een complexe scheidingssituatie en uiteindelijk dit aantal willen verminderen. De focus ligt in alle regio's/gemeenten op het verbeteren van de samenwerking tussen ketenpartners op het gebied van complexe scheidingen waardoor vroegtijdig ingegrepen kan worden en een sluitende aanpak gecreëerd wordt voor de cliënt.

Desondanks lijken organisatiebelangen vaak nog een belangrijke rol te spelen en in sommige gevallen boven de belangen van het samenwerkingsinitiatief geplaatst te worden. Dit sluit aan bij een eerdere studie waarin gesteld werd dat veel organisaties in de keten ondanks goede bedoelingen en samenwerkingsafspraken sterk vanuit de belangen van hun eigen organisatie blijven denken (Van Montfoort et al., 2018). Binnen het samenwerkingsinitiatief durven mensen elkaar hier wel op aan te spreken, mede omdat ze elkaar hebben leren kennen en elkaar met regelmaat zien. Dat er in de basis sprake is van onderling vertrouwen is daarbij een belangrijk element.

Wanneer het gaat over de behaalde procesuitkomsten, zijn de professionals in het algemeen positief. De samenwerking tussen de juridische partners en zorgpartners verloopt echter nog niet altijd goed, vaak werken ze minder met elkaar samen en is het beeld en begrip van elkaars werk nog niet voldoende. Aansluitend bij wat in een eerdere studie gevonden werd, lijken professionals uit de werelden van zorg en recht meestal wel bereid te zijn tot samenwerking, maar van een structurele samenwerking lijkt nog niet altijd sprake (De Swart, Bunthof, & Stolper, 2017). Dat de samenwerking door professionals werkzaam rondom complexe scheidingen zich vooral voordoet binnen de eigen discipline wordt volgens Westveer (2017) mogelijk verklaard met de redenatie dat er binnen professies sneller overeenstemming is over gewenste doelen of dat er sneller sprake is van vertrouwen.

Het onderlinge begrip tussen professionals – zowel juristen als zorgverleners, maar ook zorgverleners onderling – zou wel al beter zijn geworden door het samenwerkingsinitiatief. Belangrijk element hierbij is dat de professionals elkaar moeten blijven zien. De professionals kunnen elkaar binnen het samenwerkingsverband om uitleg vragen, maar dan moeten de juristen wel voldoende betrokken zijn. Overeenkomstig zijn

professionals in alle samenwerkingsinitiatieven positief over de kortere lijntjes die ontstaan zijn. De professionals weten elkaar een stuk beter te vinden. Zowel professionals uit de gemeente, de zorg als het recht geven aan dat ze sneller naar elkaar doorverwijzen en dat de onderlinge lijntjes korter geworden zijn. De professionals benaderen elkaar makkelijker en staan sneller in contact met elkaar. Alle professionals zien dit als een verrijking. Het zorgt ervoor dat het bestaande aanbod beter gereguleerd kan worden door de professionals in de betreffende regio/gemeente.

5.3. Belemmerende en faciliterende factoren

Daarnaast zijn in deze studie de factoren onderzocht die het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten faciliteren of belemmeren. Wanneer het gaat over faciliterende factoren worden verschillende elementen in alle regio's/gemeenten belangrijk geacht. Allereerst wordt leiderschap en het belang van enkele enthousiaste kartrekkers in alle samenwerkingsinitiatieven gezien als een grote kracht. Ondanks dat dit in iedere regio/gemeente terugkomt, wordt in enkele van de samenwerkingsinitiatieven met zelf-organiserende teams gewerkt, waarbij gelijkwaardigheid als belangrijke faciliterende factor wordt gezien. Wanneer er veel gelaagdheid zit in de samenwerking kan ook kracht worden weggenomen. Daarnaast wordt in alle regio's/gemeenten vaak aangegeven dat het hebben van regelmatig face-to-face contact een belangrijk element is in de samenwerking. Dit sluit aan bij een eerdere studie waarin gevonden werd dat wanneer er face-to-face contact is en mensen van verschillende organisaties elkaar leren kennen, de samenwerking prettiger wordt (Van Montfoort et al., 2018).

Er zijn ook enkele belemmerende factoren die vaak terugkomen bij de betrokken regio's/gemeenten. Allereerst focust dit op een gebrek aan tijd. Professionals hebben vaak al te maken met drukke agenda's vanuit hun eigen moederorganisatie. In iedere regio/gemeente wordt aangegeven dat de tijd die professionals in het samenwerkingsinitiatief stoppen vaak onbetaald is of ten koste gaat van de kostbare werkuren voor de moederorganisatie. Een ondersteunende moederorganisatie, met betrokken managers en directeurs die de professionals (financieel) ondersteunen om deel te nemen aan het samenwerkingsinitiatief, is om deze reden een belangrijke faciliterende factor binnen het samenwerkingsproces en voor de procesuitkomsten. Een andere belangrijke belemmerende factor is het gebrek aan motivatie. De motivatie voor het samenwerkingsinitiatief is in iedere regio/gemeente iets aan het inzakken. Leiderschap en helderheid in doelen worden in deze context vaak genoemd als belangrijke elementen in het tegengaan van afnemende motivatie.

Wanneer het specifiek gaat over spanningen tussen professionals uit de zorg en juristen die de samenwerking bemoeilijken, wordt aangegeven dat juristen niet altijd betrokken zijn in verband met regels over privacy. Dit sluit aan bij een eerdere bevinding dat de wetgeving rondom privacy en gegevensuitwisseling een samenwerkende aanpak op het gebied van complexe scheidingen soms in de weg staat (De Swart, Bunthof & Stolper, 2017).

5.4. De effectiviteit van de hulpverlening

Tot slot stond in deze studie de vraag centraal wat werkzame elementen zijn voor de uiteindelijke hulp aan gezinnen in complexe scheidingen en waar nog verbeteringen mogelijk zijn. In iedere regio/gemeente wordt aangegeven dat het nog te vroeg is om iets te zeggen over de effectiviteit van de hulp voor de eindgebruiker. Vaak wordt aangegeven dat er wel al stappen zijn gezet om het proces in beweging te krijgen en dat de samenwerkingsstructuur ervoor heeft gezorgd dat het op het niveau van de professional al beter is geworden. Door veel participanten in verschillende regio's/gemeenten wordt genoemd dat het opzoeken van de samenwerking al heeft geleid tot verbeteringen, die in een later stadium waarschijnlijk ook leiden tot de stap naar betere hulp voor de cliënten en daarmee tot het verminderen van het aantal complexe scheidingen.

De vormgeving van het samenwerkingsinitiatief en het samenwerkingsproces lijken te hebben geleid tot meer samenwerking en het hebben van enkele gezamenlijke middelen. Ook de eerder genoemde verbetering van het onderlinge begrip, de kortere lijnen en snellere doorverwijzingen lijken voorzichtige procesuitkomsten van de samenwerking. Deze aspecten kunnen uiteindelijk leiden tot betere hulp aan de gezinnen. Maar in het algemeen lijkt dit nu nog voornamelijk op het niveau van de professional plaats te vinden. Het gaat vaak nog over het creëren van randvoorwaarden en het laten deelnemen van de professionals. Om deze reden is het nog onduidelijk wat de cliënt ervan merkt.

Werkzame elementen voor de uiteindelijke cliënt die vaak genoemd worden zijn een specifiekere screening op de problematiek van het specifieke gezin, ouder of kind. Daarmee zou de aangeboden hulp sneller passend zijn in de specifieke situatie. Hier moet de kanttekening bij geplaatst worden dat dit niet automatisch wil zeggen dat de hulp al effectiever is. Het gaat om de waargenomen effectiviteit voor de cliënt volgens de professional. Het is daarmee nog niet bekend wat de cliënt er precies aan heeft en aan welke knoppen specifiek gedraaid moet worden om dit te bereiken.

Er bestaat daarnaast enige onduidelijkheid onder de participanten of de hulp ook al laagdrempeliger is geworden. Aangegeven wordt dat de cliënt nog vaak via de verschillende

loketjes binnenkomt. Het hebben van een echtscheidingsloket wordt door de meeste participanten gezien als helpend voor het bieden van laagdrempeligere hulp. Maar of dit ook voldoende is om te spreken van meer effectieve hulp, en minder escalatie van scheidingen, is nog niet duidelijk. Veel participanten geven aan dat de cliënten het echtscheidingsloket nog beter zouden moeten vinden.

De professionals benoemen veel wensen, behoeften en aspecten die voor verbetering kunnen zorgen. Genoemd worden een benodigde verandering op organisatieniveau, verandering van beroepsgroepen, beter begrip tussen juristen en zorgverleners, mandaat om sneller te kunnen opschalen naar zwaardere hulp, betere signaleringsinstrumenten, landelijke beschikbaarstelling van geld voor samenwerkingsinitiatieven/echtscheidingsloketten, betere uitwisseling van kennis en informatie tussen regio's over het samenwerkingsinitiatief, en een betere eigen effectiviteitsmeting en impactmonitoring.

5.5. Limitaties en aanbevelingen voor vervolgonderzoek

De kracht van deze studie ligt in het feit dat de interviews met verschillende regio's/gemeenten en professionals uit verschillende professionele disciplines praktische informatie heeft opgeleverd over de vormgeving van het samenwerkingsinitiatief, de ervaringen in het samenwerkingsproces en waargenomen uitkomsten volgens de professionals. Gezien het feit dat er nog weinig onderzoek is gedaan naar samenwerkingsinitiatieven op het gebied van complexe scheidingen, is dit een mooi startpunt voor verder onderzoek.

Complexe scheidingen en het zoeken naar vernieuwingen in de hulp op dit gebied is een actueel thema dat momenteel veel in de belangstelling staat in media en politiek. Aandacht voor meer gefundeerd onderzoek is echter gewenst. De keuze voor het beperken van de studie naar vier regio's/gemeenten in plaats van het meenemen van ieder relevant samenwerkingsinitiatief in het land, heeft ertoe geleid dat de verschillende samenwerkingsinitiatieven meer in detail onderzocht konden worden. In de meeste regio's/gemeenten zijn vijf of zes participanten bevroegd, wat een goed beeld heeft gegeven van het betreffende samenwerkingsinitiatief. Sociale wenselijkheid lijkt geen grote rol te hebben gespeeld in dit onderzoek, participanten durfden gevoelige informatie te geven.

Er zijn enkele limitaties in deze studie die de resultaten mogelijk hebben beïnvloed. Allereerst moet aangegeven worden dat de samenwerkingsinitiatieven nog maar kort bestaan. Het is lastig om in dit stadium van de samenwerking al conclusies te trekken over uitkomsten. Om daadwerkelijk effect te kunnen meten zou het onderzoek op een later tijdstip, en in een

langere periode, nog eens onderzocht moeten worden. Een andere limitatie richt zich op het aspect van externe generaliseerbaarheid. De regio's/gemeenten verschillen in grootte, dit maakt een heldere vergelijking niet volledig mogelijk. Tot slot zijn de meeste participanten uitgezocht door de betreffende contactpersoon in de regio/gemeente, mogelijk heeft deze contactpersoon enkel de e-mailadressen gegeven van de meest positieve vertegenwoordigers in het samenwerkingsinitiatief.

Zoals al werd aangegeven, is meer en groter onderzoek naar de effectiviteit van deze samenwerkingsinitiatieven nodig. In vervolgonderzoek zou gefocust kunnen worden op het perspectief van de uiteindelijke eindgebruiker: de ouders en de kinderen. Op deze manier kan de impact van de geboden hulp gemeten worden op het niveau van de eindgebruiker. Het kan daarnaast relevant zijn ook een baseline meting bij een regio/gemeente uit te voeren waar nog geen samenwerkingsinitiatieven op het gebied van complexe scheidingen zijn, om verschillen daarmee duidelijker te krijgen en het daadwerkelijke effect van de samenwerking beter in kaart te kunnen brengen. Daarnaast kan het kwalitatieve onderzoek mogelijk aangevuld worden met kwantitatieve onderzoeksmethoden. Naast de ervaringen en waargenomen uitkomsten, kunnen cijfers (bijvoorbeeld over het aantal ouders dat goed geholpen is) de resultaten krachtiger maken. Ook zouden meer regio's/gemeenten meegenomen kunnen worden, onder andere regio's/gemeenten waar de samenwerking meer focust op vernieuwingen in juridische procedures.

6. Beleidsaanbevelingen

Gebaseerd op bovenstaande conclusies, worden in dit hoofdstuk enkele beleidsaanbevelingen gegeven. Deze kunnen handvaten bieden voor gemeenten en Rijksoverheid om de ontwikkeling en implementatie van multidisciplinaire samenwerkingsinitiatieven tussen gemeente, de zorg en het recht op het gebied van complexe scheidingen verder vorm te geven. De aanbevelingen zijn gebaseerd op de in deze studie gevonden knelpunten in de vormgeving van het samenwerkingsinitiatief en belemmerende en faciliterende factoren in het samenwerkingsproces. De betrokken participanten in deze studie hebben daarnaast zelf enkele wensen en behoeften uitgesproken, deze zijn ook meegenomen in de gegeven aanbevelingen.

In deze context is het allereerst van belang te stellen dat het aan te raden is om in te zetten op multidisciplinaire samenwerking op het gebied van complexe scheidingen. De participanten in deze studie zijn in het algemeen positief gestemd over het samenwerkingsinitiatief. Toch bevinden de uitkomsten van de samenwerking zich nog niet altijd op het gewenste niveau.

Doel van het opzoeken van de multidisciplinaire samenwerking in gemeenten is het verbeteren van de hulp aan gezinnen die geconfronteerd worden met een complexe scheiding. Uiteindelijk zouden minder kinderen slachtoffer moeten worden van de complexe scheiding van hun ouders. Een middel om dit doel te bereiken richt zich op het vormgeven van een samenwerkingsinitiatief. Een belangrijke conclusie uit deze studie was dat het samenwerkingsinitiatief ervoor heeft gezorgd dat er op het niveau van de professionals vooruitgang is geboekt, maar dat de stap naar de effectiviteit van de hulp voor de gezinnen nog niet gemaakt is. Aan te bevelen is daarom dat het zwaartepunt in grotere mate zou moeten liggen bij wat de ouder of het kind er daadwerkelijk van merkt.

Het is daarom aan te bevelen met de ouders en kinderen zelf in gesprek te gaan. Zoals ook door de participanten in deze studie werd aangegeven, zou er meer aandacht besteed moeten worden aan het monitoren van de (maatschappelijke) impact, om daarmee duidelijker te krijgen aan welke knoppen gedraaid moet gaan worden. Hierop inspeland zou de Rijksoverheid kunnen helpen bij het ontwikkelen van meetbare indicatoren, maar de leiding zou bij de gemeenten moeten liggen. Aanbevolen wordt hierbij om niet blind te staren op wat de impact kan zijn van een samenwerkingsinitiatief, maar om als overheid en gemeente breder te blijven kijken waar kansen liggen wat betreft het verbeteren van de hulp aan gezinnen in complexe scheidingssituaties.

Uiteraard zijn er gebaseerd op deze studie ook meerdere aanbevelingen te geven om het samenwerkingsinitiatief beter vorm te kunnen geven en de uitkomsten van het samenwerkingsproces daarmee een stap verder te brengen. Ook al is het iets dat in de eigen regionale of gemeentelijke context zou moeten worden ontwikkeld, de Rijksoverheid kan ondersteunen en stimuleren waar nodig. De Rijksoverheid en gemeenten kunnen helpend zijn de bestaande knelpunten en belemmeringen in de vormgeving en het proces weg te nemen.

Een van de gevonden knelpunten in de vormgeving van het samenwerkingsinitiatief in deze studie focust op de bevinding dat er vaak maar één professional uit een organisatie betrokken is bij het samenwerkingsinitiatief. Hetzelfde geldt voor de betrokkenheid van de gemeente, in enkele gevallen lijkt alleen de betrokken jeugdconsulent goed op de hoogte te zijn van het samenwerkingsinitiatief. Een verandering op organisatieniveau in de gehele keten is daarom nodig, niet alleen bij enkele professionals in dit samenwerkingsinitiatief. Het belang van de ketensamenwerking – en daarmee samenhangend het deels vrijspelen van de betrokken vertegenwoordigers in de eigen moederorganisaties – moet ook ingezien worden op het niveau van management en directeuren. Aansturen op betrokkenheid van managers en directeuren in managementoverleg of stuurgroepen overkoepelend aan het samenwerkingsinitiatief is daarom sterk aan te bevelen.

Gemeenten zouden daarnaast ook gestimuleerd moeten worden het initiatief te nemen voor ketensamenwerking op het gebied van complexe scheidingen. De verantwoordelijkheid op het gebied van de Jeugd ligt immers bij de gemeente. Mogelijk kan de Rijksoverheid de gemeenten nogmaals wijzen op deze verantwoordelijkheden. De rol van de gemeente in het samenwerkingsinitiatief zou moeten focussen op faciliteren en het houden van toezicht, maar het is ook aan te raden dat meerdere gemeenteambtenaren aanwezig zijn bij fysieke overleggen rondom de uitvoering.

Omdat uit deze studie blijkt dat een gebrek aan tijd en de extra kosten voor de moederorganisatie een belemmerende factor zijn in het samenwerkingsproces, is het aan te bevelen dat gemeenten en Rijksoverheid gezamenlijk de subsidiemogelijkheden verkennen. Dit kan de soms inzakkende motivatie bij de betrokken professionals mogelijk verhelpen en meer ruimte bieden voor innovatie. Wanneer professionals een financiële bijdrage ontvangen, maken ze naast hun bestaande werk waarschijnlijk sneller tijd en energie vrij voor het samenwerkingsinitiatief – en/of worden ze hiertoe ook meer gestimuleerd door managers en bestuurders – en maken ze mogelijk sneller stappen in het ontwikkelen van nieuw aanbod.

Het krijgen van een vergoeding zou het ook aantrekkelijker maken voor kleinere organisaties – die niet via een moederorganisatie betaald worden – om deel te nemen aan het

samenwerkingsinitiatief. Het lijkt reëel dat op zijn minst leiders een extra bijdrage ontvangen voor het werk dat ze in het samenwerkingsinitiatief steken. Leiderschap, en het enthousiasmeren van de professionals, kwam in deze studie immers naar voren als belangrijke faciliterende factor.

Tot slot komt in deze studie duidelijk naar voren dat er grote behoefte is aan het uitwisselen en samenbrengen van kennis en informatie tussen de verschillende regio's en gemeenten waar al samenwerkingsinitiatieven bestaan. In het hele land bestaan nu samenwerkingsinitiatieven, deels overeenkomstig, deels verschillend van elkaar. De overheid kan in samenwerking met de gemeenten en andere belanghebbenden mogelijk bijdragen aan het mogelijk maken van partnerschappen. Zo kunnen kennis ideeën uitgewisseld worden tussen verschillende regio's/gemeenten en professionals vanuit verschillende disciplines en kan geleerd worden van elkaar. Kennis kan daarmee gedeeld en verspreid worden.

Omdat de samenwerking in veel regio's/gemeenten in het creëren van de randvoorwaarden blijft steken en een stap verder gebracht mag worden, kan het proces in de betreffende regio's/gemeenten hiermee mogelijk versneld worden. De samenwerkende aanpak kan er mogelijk mee worden verdiept (op het gebied van de vormgeving) en meer de praktijk in worden gebracht (op het gebied van de procesuitkomsten). Het is echter belangrijk duidelijk voor ogen te houden dat het een leerproces is dat tijd nodig heeft. Het zou in de lokale context uitgepluisd moeten worden, en daar is geen eenduidige magische oplossing voor.

Mogelijk kan een van de regio's/gemeenten waar de samenwerkingsstructuur al goed staat vanuit de Rijksoverheid uitgekozen kunnen worden als pilot. Genoemd wordt door de participanten immers dat aangesloten zou moeten worden bij wat er al beschikbaar is op dit gebied. Het is daarnaast belangrijk om aandacht te besteden aan het behouden en versterken van de energie die er in de betreffende regio's en gemeenten al is, zowel op beleidsniveau als in de uitvoering.

Referenties

- Aalst, van, M., Bakker, P., Bokhoven, van, K., & Jonker, K. (2017). *Voorstel JOOP: Contactpersoon voor ouders, regisseur en verbinder*.
- Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 4, 543-571.
- Anthonijsz, I., Spruijt, E., & Zwikker, N. (2015). *Richtlijn scheiding en problemen van jeugdigen. Richtlijnen Jeugdhulp en Jeugdbescherming*. Utrecht: NJI.
- Antokolskaia, M. (2016). *Vechtscheidingen: Meer om over te vechten?* Utrecht: UCERF.
- Baar, P., Wubbels, T., & Vermande, M. (2007). Algemeen methodische voorwaarden voor effectiviteit en de effectiviteitspotentie van Nederlandstalige antipestprogramma's voor het primair onderwijs. *Pedagogiek*, 27, 71-90.
- Baxter, P., & Jack, S. (2008). Qualitative case study methodology: Study design and implementation for novice researchers. *The qualitative report*, 13(4), 544-558.
- Broeders, A., & Wolswinkel, L. (2010). *Scheiding en de zorg voor de kinderen. Handreiking voor gemeenten*. Amsterdam: DSP-groep.
- Bryson, J.M., Crosby, B.C., & Stone, M.M. (2006). The design and implementation of cross-sector collaborations: Propositions from the literature. *Public administration review*, 66(1), 44-55.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2017). Huwelijksontbindingen: door echtscheiding en door overlijden. Geraadpleegd op 22 februari 2018, via <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=37425ned&D1=3-9&D2=0,5,10,15,20,25,30,35,40,45,50,55,60,65-66&VW=T>
- Christensen, T., & Laegreid, P. The whole-of-government approach to public sector reform. *Public Administration Review*, 67(6), 1059-1066.
- Cloostermans, A., Klein Velderman, M., & Pannebakker, F. (2013). *Aanbod relatieondersteuning en preventie van scheidingsgerelateerde problematiek bij kinderen in Noordelijk Zuid-Holland*. Leiden: TNO.
- Gemeente Amsterdam (2015). *Plan van Aanpak Vechtscheidingen*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.
- Geurts, T., & Voert, ter, M.J. (2014). Evaluatie van het ouderschapsplan en misvattingen in de media. *Tijdschrift voor familie en jeugdrecht*, 3, 68-73.
- Goorden, O. (2015). Oproep: laten we gezamenlijk een pakket scheidingsinterventies voor preventie en curatie ontwikkelen. *Kind en Adolescent*, 36, 178-180. doi: 10.1007/s12453-015-0090-3

- Guo, C., & Acar, M. (2005). Understanding collaboration among non-profit organizations: combining resource dependency, institutional, and network perspectives. *Nonprofit and voluntary sector quarterly*, 34(3), 340-361. doi: 10.1177/0899764005275411
- Horstman, J., & Metselaar, J. (2017). *Hulpaanbod voor gezinnen in (v)echtscheiding: een bundeling van kennis*. Noord-Nederland: Platform Kees.
- Jeugdplatform (2015). *Advies Vechtscheidingen*. Amsterdam: Jeugdplatform.
- Jeugdwet (2014). *Wet van 1 maart 2014 inzake regels over de gemeentelijke verantwoordelijkheid voor preventie, ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen en ouders bij opgroei en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen*. Den Haag: Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden.
- Kieft, M., Grinten, van, der, M., & Geus, de, W. (2016). *Samenwerking in beeld*. Utrecht: Oberon.
- Baracs, M.N., & Vreeburg-Van der Laan, E.J.M. (2014). *Vechtende ouders: het kind in de knel: Adviesrapport over het verbeteren van de positie van kinderen in een vechtscheiding*. Den Haag: De Kinderombudsman.
- Klijn, E.H., & Koppenjan, J. (2016). *Governance networks in the public sector*. London: Routledge.
- Lawick, van, J. (2012). Vechtscheidende ouders en hun kinderen. *Tijdschrift systeemtherapie*, 24, 129-150.
- Legard, R., Keegan, J., & Ward, K. (2003). In-depth interviews. In J. Ritchie & J. Lewis (Eds.), *Qualitative Research Practice* (pp. 138-330). London: Sage Publications.
- Mittendorf, M. (2016). *Verbetering van de ketenaanpak rondom vechtscheidingen in de gemeente Veenendaal*. (Unpublished master's thesis). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Montfoort, van, A.J., Verhagen, A., Sondorp, J.E., Torregrosa, L.D.R. (2018). *Samenwerking en doorlooptijden in de jeugdbeschermingsketen. Onderzoeksrapport Midden- en West-Brabant*. Woerden: VanMontfoort.
- Neumann, W.L. (2012). *Understanding Research*. Boston, MA: Pearson.
- Proost, T. (2015). *Binnen de lijnen. Hoe middenmanagers intersectorale samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp organiseren*. (Unpublished master's thesis). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Raad voor de Kinderbescherming (2017). Echtscheidingsproblematiek lijkt te verzwaren. Geraadpleegd op 1 maart, via <https://www.kinderbescherming.nl/actueel/nieuws/2017/09/08/echtscheidingsproblematiek-lijkt-te-verzwaren>

- Raad voor de Rechtspraak (2016). *Visiedocument (echt)scheiding ouders met kinderen*. Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- Rijksoverheid (2013). *Memorie van toelichting bij de Jeugdwet*. Den Haag: Ministerie van VWS en Ministerie van JenV.
- Ritchie, J. (2003). The application of qualitative methods to social research. In J. Ritchie & J. Lewis (Eds.), *Qualitative Research Practice* (pp. 138-330). London: Sage Publications.
- Rouvoet, A. (2018). *Scheiden... en de kinderen dan? Agenda voor actie Platform 'Scheiden zonder Schade'*. Den Haag.
- Ruijter, de, C., & Pol, van, B. (2017). Mythen over conflictscheidingen: een onderzoek naar de kennis van juridische en sociale professionals *Family and Law*. doi: 10.5553/FenR/.000032
- Swart, de, J., Bunthof, A., & Stolper, Y. (2017). *Samenhangende aanpak: haalbaar of niet? Fase 2 onderzoeksproject 'Met Elkaar Uit Elkaar'*. Zwolle: Windesheim.
- Thomson, A.M., & Perry, J.L. (2006). Collaboration processes: Inside the black box. *Public Administration Review*, 66, 20-32. doi: 144.43.250.43
- Vink, M.J., & Dewulf, A. (2015). Zonder arena geen spel. *Bestuurlijke arrangementen als speelveld voor het omgaan met frameverschillen: illustraties uit het klimaatadaptatiebeleid*. Den Haag: WRR.
- Vuijsje, H. (2016). *Ik kijk niet weg. Eindrapport taskforce kindermishandeling*. Den Haag: Taskforce kindermishandeling en seksueel misbruik.
- Waardenburg, M., Keijser, B., Groenleer, M., Jong, de, J. (2016). Probleemanalyse is het halve werk. Samenwerking en innovatie in de strijd tegen ondermijnende criminaliteit. *Bestuurswetenschappen*, 70(2). doi: 10.5553/Bw/016571942016070002002
- Westveer, T. (2017). *De specialisten samengebracht. Het voorspellen van samenwerking door professionals in de aanpak van vechtscheidingen*. (Unpublished master's thesis). Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Yperen, van, T., De Wilde, E. J., & Keuzenkamp, S. (2014). *Outcome in Zicht: Werken met Prestatie-Indicatoren in de Jeugdhulp*. Utrecht: NJI.
- ZonMW (2017). *Betere zorg bij conflictscheidingen. Minder versnipperende hulpverlening, meer aandacht ouders*. Geraadpleegd op 22 februari 2018, via <https://mediator.zonmw.nl/mediator-26-november-2017/betere-zorg-bij-conflictscheidingen/>

Bijlage 1: Topic list

Dit interview is onderdeel van een studie naar multidisciplinaire samenwerkingsinitiatieven tussen zorg, recht en gemeenten op het gebied van complexe scheidingen. Ik wil onderzoeken hoe het samenwerkingsproces door betrokken professionals wordt ervaren en welke werkzame elementen aan te dragen zijn voor de uiteindelijke effectiviteit van de hulp aan gezinnen in een complexe scheidingssituatie. Het onderzoek zal uitgevoerd worden vanuit de Universiteit Utrecht in samenwerking met het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Het onderzoek zal volledig geanonimiseerd worden. Ik zou dit interview graag willen opnemen, zodat ik de informatie later goed uit kan werken. De opname is alleen bedoeld voor het onderzoek en zal niet gedeeld worden met derden. Stemt u hiermee in?

Achtergrondinformatie

- In welke regio/gemeente bent u werkzaam?
- Kunt u iets meer vertellen over uw functie in relatie tot het samenwerkingsinitiatief: sinds wanneer bent u werkzaam in deze functie en wat zijn uw belangrijkste activiteiten in deze rol?

Vormgeving samenwerkingsinitiatief

- In het algemeen: Hoe wordt op dit moment de samenwerking op het gebied van complexe scheidingen aangepakt?

A. (Rol van de) partijen en niveau

- Welke partijen zijn precies betrokken in het samenwerkingsinitiatief en in welke rol?
- Van welke partij kwam het initiatief tot samenwerken?
- Op welke manier is besloten wie deel mochten nemen aan het samenwerkingsinitiatief en wie niet?
- Missen er partijen naar uw idee?
- Wie heeft nu formeel gezien de regie/leiding in de samenwerking en hoe is dit in de praktijk?
- Op welk niveau speelt het samenwerkingsinitiatief? Hoe verhoudt de regionale samenwerking zich tot de gemeentelijke samenwerking en andersom?

B. Intensiteit (info, middelen, afspraken)

- Kunt u mij in het algemeen iets meer vertellen over de contactmomenten met de andere partijen in het samenwerkingsinitiatief?
- Over welke zaken en door wie zijn zoal afspraken gemaakt?
- Hoe vaak en op welke momenten heeft u contact met elkaar? Waarover wordt zoal informatie gedeeld?

Het samenwerkingsproces en de procesuitkomsten

- In het algemeen: Hoe ervaart u de samenwerking tussen de verschillende disciplines (zorg, recht, gemeenten) in het samenwerkingsinitiatief?

A. Gedeelde doelen

- Wat zijn volgens u de beoogde doelen van het samenwerkingsinitiatief? Komen deze naar uw idee overeen tussen de betrokken partijen?

B. Organisatiebelangen

- Ervaart u soms dat de doelen in het samenwerkingsinitiatief afwijken van eigen organisatiebelangen?
- Ervaart u ruimte voor dialoog over eventuele verschillen in belangen tussen de partijen in het samenwerkingsinitiatief?

C. Toewijding aan het proces

- In welke mate heeft u het gevoel dat de betrokken professionals in dit samenwerkingsinitiatief toegewijd zijn aan het samenwerkingsproces en de gewenste uitkomsten gezamenlijk willen nastreven?

D. Opbouwen van vertrouwensband

- In hoeverre is er naar uw idee een goede vertrouwensband opgebouwd tussen de verschillende professionals in het samenwerkingsinitiatief?

E. Beeld en begrip van elkaars werk

- Bent u naar uw idee goed op de hoogte van wat andere professionals in het samenwerkingsinitiatief doen en waarom wel/niet?

F. Procesuitkomsten

- Wat zijn volgens u de uitkomsten van deze samenwerking op het niveau van de professional?

Belemmerende & faciliterende factoren voor samenwerkingsproces en procesuitkomsten

- Kunt u een beschrijving geven van aspecten in de samenwerking die volgens u al goed gaan en de samenwerking vergemakkelijken?
- Welke knelpunten/uitvoeringsproblemen heeft u (mogelijk) ervaren in de praktijk met betrekking tot de samenwerking?

De effectiviteit van de hulpverlening voor de uiteindelijke gebruiker

- Hoe zou u de effectiviteit van de hulpverlening aan de gezinnen in uw regio/gemeente nu omschrijven en is het beter geworden sinds het samenwerkingsinitiatief bestaat?
- Wat zijn volgens u de werkzame elementen in de multidisciplinaire samenwerking voor de uiteindelijke hulpverlening aan gezinnen?
- Wat zijn volgens u (mogelijke) verbeterpunten, wensen of behoeften in de multidisciplinaire samenwerking voor het verbeteren van de uiteindelijke hulpverlening aan gezinnen?

Overig

- Heeft u verder nog dingen die u graag kwijt wil en mogelijk nuttig zijn voor mijn onderzoek?